



ONTDUIKEN EN ONDERDUIKEN

VERHALEN VAN JODEN IN BORNE



Boorn & Boerschop

Jaargang 23 / 2013

Een uitgave van de heemkondevereniging Bussemakerhuis Borne
Verschijnt 3 keer per jaar

Nummer 2

Colofon

Bestuur van de vereniging

F.A. Nijkamp (voorzitter), A.M. Velthuis, (secretaris), H.J.M. Westerik (penningmeester), H.A. Blödtner- Leushuis, A.M.A. Haak - Beune, B.J. Hogeweg en J.I. van de Ven (leden).

Secretariaat

Welemanserf 5, 7622 HT BORNE
tel.: 074 266 70 79
e-mail: info@heemkundeborne.nl

Lidmaatschap

Persoonlijk lidmaatschap € 18,- per jaar; gezinslidmaatschap € 24,- per jaar.

Bank

Rabobank Borne, rek.nr. 14.56.37.409

Giro

115.75.24 t.n.v. de penningmeester van Heemkundevereniging Bussemakerhuis Borne.

Redactie Boorn & Boerschop

J. Haak en A. Tanke.

Redactieadres

Van Deinsestraat 33, 7621 XL Borne.
tel.: 074 266 43 92
e-mail: jhaak@home.nl

Ondersteuning en advies

H. ten Thije en J.J. Grootenboer

Omslag ontwerp

J. Haak

Website

www.Heemkundeborne.nl

Inzenden kopij

Aan het redactieadres. De redactie kan bij publicatie in overleg met de auteur artikelen, inkorten, splitsen en redigeren.

Foto's in dit blad

De redactie heeft haar uiterste best gedaan rechthebbenden te achterhalen. Mocht u van mening zijn dat u rechten kunt laten gelden op afgebeelde foto's, dan kunt u zich melden bij het bestuur van de vereniging.

Verspreiding

Via boekhandel Bruna, VVV, Museum Bussemakerhuis en de penningmeester van de vereniging, allen te Borne.

Losse nummers

€ 4,00 (porto € 2,00)

Abonnement

Inbegrepen bij het lidmaatschap van de heemkundevereniging.

Overname van de inhoud van dit blad, of delen daaruit, is uitsluitend toegestaan na schriftelijke toestemming van de redactie.

Inhoud

Colofon / Inhoud	<i>Redactie</i>	1
Van de redactie	<i>Jurrie Haak</i>	2
Van het Bussemakerhuis	<i>Liesbeth Hassink</i>	3
Borne's eerste burgemeester en notaris Willem Christiaan Lantman -3- Familie en gezin	<i>Anja Tanke en Jeroen Kuhlmann</i>	4
De Bornse Courant al 110 jaar bij de tijd Een kijkje in de keuken van ons eigen verhaal	<i>Harry Filart</i>	12
Wat nog niet (of niet juist) in het bijna-men boek "De melbuul'n van Nazareth" staat	<i>Leo Leurink</i>	16
De handelsweg door Borne	<i>Frans Claas</i>	18
Oaverdrieven is ok een vak	<i>Johan Kwast</i>	23
Sergeant Frans Timmerman (1926-1949) Borns slachtoffer van een zinloze koloniale oorlog	<i>Hans Gloerich</i>	24
Boekennieuws	<i>Jan Deckwitz</i>	32
Van de bestuurstafel	<i>Bertie Velthuis</i>	34
Excursie naar de Meyer Werft Papenburg, Duitsland	<i>Ria Blödtner-Leushuis</i>	35
Nog leverbare uitgaven		36

Van de redactie

Jurrie Haak

Dit is alweer de tweede uitgave van “*Boorn & Boerschop*” van dit jaar. Deze aflevering is voor ons als redactie een klein mijlpaaltje. Dit is het eerste nummer waarbij we gebruikmaken van een opmaakprogramma en het blad niet meer in Word opmaken. Dit heeft voor ons als voordeel dat het zowel gemakkelijker is, sneller werkt en de foutmarge verkleint. U zult, als u goed kijkt, hele kleine verschillen op kunnen merken, maar als we het niet hadden gemeld, was het u waarschijnlijk niet eens opgevallen. Wij zijn er in ieder een geval zeer content mee.

Inleveren van kopij

Zoals hierboven vermeld, zijn we als redactie overstapt op een voor ons nieuw opmaakprogramma. Mocht u in de toekomst kopij voor ons blad willen inleveren, dan alleen in *platte tekst!* De redactie zorgt er voor dat uw tekst dan wordt opgemaakt op de manier, die we hebben afgesproken. U hoeft er dus verder niets aan te doen. Afbeeldingen kunnen apart worden meegeleverd in *JPEG!* Wel kunt u aangeven waar u de afbeeldingen ongeveer in de tekst had willen plaatsen. Onderschriften ook apart vermelden. Zo bespaart u ons een heleboel tijd en soms ook ergernis, omdat de boel door welgemeende eigen opmaak, voor ons bijna niet te ontwarren is.

Reacties op voorgaande nummers

Wij willen 2 ingekomen reacties melden die bij ons zijn binnengekomen. De heer Van Oosten meldde ons naar aanleiding van het artikel in B&B 2012-3: “Café Landkroon: een terugblik”: “De naam bij de foto op blz. 3 (linksonder) waar Harm Oost wordt genoemd, moet dit Harm van Oosten zijn”.

Henri Westerbeek meldde: “Ik wil u mededelen dat ik op de foto van uw schoonvader (Zie B&B 2013-1) een oom van mij herkend heb. Het is Bernard Zonder, hij staat op de laatste rij als 7e van rechts. Bernard had een zoon die op 58-jarige leeftijd al is overleden, zodat ik die de foto niet meer kan voorleggen om mijn herkenning bevestigd te krijgen. Hij denkt dat het een groepsfoto (op retraite in de Zwanenhof) is van jonge werkmannen, zoals die indertijd zo werden genoemd.

In dit nummer

Op de voorpagina hebt u al vast een voorproefje van de inhoud gehad. Van een zestal artikelen vindt u er afbeeldingen.

Natuurlijk komt u de vaste rubrieken als “Van de redactie” en “Van de bestuurstafel” en de bijdrage van “Het Bussemakerhuis” tegen. **Johan Kwast** komt

met zijn verhaal “Oawerdrieven is ok een vak”.

Van de eerste reis naar Papenburg op 1 juni jl. heeft onze secretaris **Bertie Velthuis** samen met **Ria Blödtner** een verslag gemaakt.

In deze uitgave vindt u een artikel getiteld “De handelsweg door Borne”, dat is geschreven door dhr. **Frans Claas**, iemand die de cursus “Schrijven voor historische verenigingen” heeft gevolgd. We zijn zeer verheugd hem als nieuwe schrijver te mogen verwelkomen.

Anja Tanke en **Jeroen Kuhlmann** vervolgen met de derde en laatste aflevering over Borne’s eerste burgemeester en notaris Willem Christiaan Lantman.

In een verhaal over de oorlog in voormalig Indië vertelt **Hans Gloerich** uitgebreid over het leven en de belevenissen van Frans Timmermans, de enige Bornenaar die in deze strijd zijn leven verloor.

Alweer een derde aflevering. Nu over de “Bornse Courant”. Heeft Annemarie Haak in de vorige 2 afleveringen het geschiedenisverhaal van ons eigen weekblad verteld, nu komt Komt **Harry Filart** aan het woord. Hij heeft jaren bij de BC gewerkt en verhaalt daarover.

We denken dat iedereen in onze vereniging het boek “*De Melbuul’n van Nazareth*” kent. Het boek van **Leo Leurink** heeft als het ware een open eind. In zijn nawoord vermeldt Leo dan ook dat het boek niet af is en dat er andere verklaringen denkbaar zijn. Hij heeft de mensen opgeroepen om hem daarover te berichten. Dat heeft hij geweten. In deze aflevering komt u 2 bladzijden tegen met als titel “Wat nog niet (goed) in de Melbuul’n van Nazareth staat”. We denken dat er nog wel enkele volgen, zodat u uw eigen boek aan kunt vullen, indien u dat wenst.

Jan Deckwitz bespreekt voor ons twee onlangs verschenen boeken “Het Dijkhuis: bejaardenhuis Borne, 40 jaar in woord en beeld” en “Ontduiken en onderduiken, verhalen van joden in Borne”.

We wensen u weer veel leesplezier met deze aflevering.

Wee in ‘n doonker wil plukn’, koomp licht op noabers laand.

Van het Bussemakerhuis

Liesbeth Hassink

“WE DOEN HET SAMEN”. Met deze woorden citeer ik onze voorzitter, Ton Tammerveld. Een terugkerend aandachtspunt in de vergaderingen van het bestuur van het Bussemakerhuis is, hoe we ons museum kunnen verbinden met andere cultuur-historisch geïntereerde instellingen binnen en buiten Borne. Ook vanuit de politiek komt de vraag om elkaar op te zoeken, kijken waar je kunt samenwerken en elkaar versterken. We hebben juist ons beleidsplan voor de komende jaren geformuleerd, een handleiding die ons van A naar Beter brengt, met educatieve activiteiten als speerpunt. Het instandhouden van ons cultureel erfgoed (museum en klopjeswoning) wordt een uitdaging op zich. Als kleine organisatie moeten we ons afvragen of we dat nog wel alleen kunnen of willen. De handen ineen slaan met andere organisaties is een must. Samen naar een zelfde doel toewerken geeft energie, een breder blikveld en plezier. Kortom: Samen kunnen we meer!

Een valkuil is vaak dat een theorie aan papier wordt toevertrouwd zonder dat de daad bij het woord wordt gevoegd. Gelukkig worden op dit moment tussen onze beide instellingen al wel daadwerkelijke resultaten geboekt. Zo werken studenten van de Saxion Hogeschool in Enschede aan een gemeenschappelijke opdracht. Ze onderzoeken hoe wij beiden onze naamsbekendheid kunnen vergroten en via die weg een breder draagvlak voor ons erfgoed kunnen creëren en wellicht ook meer vrienden/donateurs werven voor onze instellingen. Verder werken we aan het concept 'Running Stories' waar we vorig jaar december mee zijn gestart en waar we komende winter een vernieuwde versie van presenteren. Een plezierige samenwerking, samen op de goede weg...

Wat mag u deze zomer in het Bussemakerhuis verwachten? Op 7 juni hebben we het zomerseizoen geopend met de tentoonstelling Kleurrijk Glas. Bezoekers zijn tot 23 augustus welkom om een deel van de glaskunstwerken van de Bornse verzamelaar Ger ter Braak te komen bezichtigen. De tentoonstelling laat een selectie van zijn schitterende verzameling zien en is het resultaat van een jarenlange passie voor glas. Ger ter Braak heeft al jaren een fascinatie voor glaswerk. Dit heeft geleid tot een uitgebreide collectie glaskunst. Voor elk prachtig glaswerk is er een plek in zijn verzameling. Tijdens zijn zoektocht naar nieuwe aanwinsten bezocht hij diverse ateliers van glaskunstenaars, glasgaleries en antiekwinkels. Dit deed hij zowel in binnen- als buitenland. Een deel van deze kleurrijke verzameling is de komende maanden te bewonderen in het Bussemakerhuis. Kom kijken en geniet van glaskunstwerken van getalenteerde glasmakers uit alle delen van Europa. U weet dat u als lid van de heemkondevereniging gratis toegang heeft tot het museum.

Aquarelleren in de tuin van het Bussemakerhuis

In de maand juli organiseert het museum in samenwerking met Wilma van der Veen tweemaal een

tweedaagse workshop aquarel schilderen. Zowel beginners als gevorderden zijn welkom. De groep bestaat uit maximaal 8 cursisten. Afhankelijk van het weer kunt u zich binnen of buiten laten inspireren.

Data workshop:

16 juli 9.30 – 16.30 uur en 17 juli 13.30 -17.00 uur of
24 juli 9.30 – 16.30 uur en 25 juli 13.30 -17.00 uur .

Op de volle dag wordt een gezellige lunch geserveerd en na afloop wordt er samen een feestelijk glas wijn geschonken 'op de toekomst'. U kunt zich opgeven tot 12 juli via info@bussemakerhuis.nl of tel. nr. 074-2669636

AGENDA

ledere 1e donderdag vd maand: Brei- en haakcafé
10.00- 12.00 uur

2 juli / 6 aug: Terugkommiddag fotografie cursus

8 sept /13 okt/ 10 nov: In gesprek met elkaar

Gezellige middag voor ouderen waarop wordt verteld en er tijd is om met elkaar in gesprek te gaan.

11 juni / 10 sept: bijeenkomst Historische leeskring

7 juni / 23 aug: tentoonstelling ' Kleurrijk glas'

6 sept / 20 okt: tentoonstelling Het hoedenkabinet

28 sept: lezing 'Van de hoed en de rand'

14 sept: Open Monumentendag

14 en 15 sept: Open dagen Twens Weversgilde

Meer info over prijzen, aanvangstijden en opgave via www.bussemakerhuis.nl of tel. nr. 074-2669636. U kunt ons ook volgen op twitter en facebook.

Tot slot wil ik nogmaals benadrukken dat ook binnen een organisatie als het Bussemakerhuis de hulp van vrijwilligers onmisbaar is. Zij staan altijd klaar voor het ontvangen van gasten, richten tentoonstellingen in, weven, onderhouden de tuin. Ook doen ze collectieregistratie, educatie, website onderhoud, gebouwenbeheer en al die taken die niet direct opvallen maar beslist onmisbaar zijn. Dit alles onder de noemer: **We doen het samen!**

Borne's eerste burgemeester en notaris Willem Christiaan Lantman

-3- Familie en gezin

Anja Tanke en Jeroen Kuhlmann

Dit is het derde en laatste deel van ons verhaal over Willem Christiaan Lantman. In het eerste deel is uitgebreid zijn carrière in beeld gebracht en het tweede deel staat in het teken van het vertrek naar Amerika. In dit derde deel bespreken we zijn familie en gezin. Tijdens ons onderzoek hebben we hierover behoorlijk wat informatie gevonden. Het vertelt indirect veel over de opvoeder Lantman en de keuzes die hij voor zijn kinderen maakte.

De familie Lantman

De familie is oorspronkelijk afkomstig uit Hoorn. Uit de genealogie blijkt dat de vierde generatie van daaruit vertrekt naar Zwolle¹. Hier wordt rond 1750 Willem Antonie geboren, de vader van Willem Christiaan.

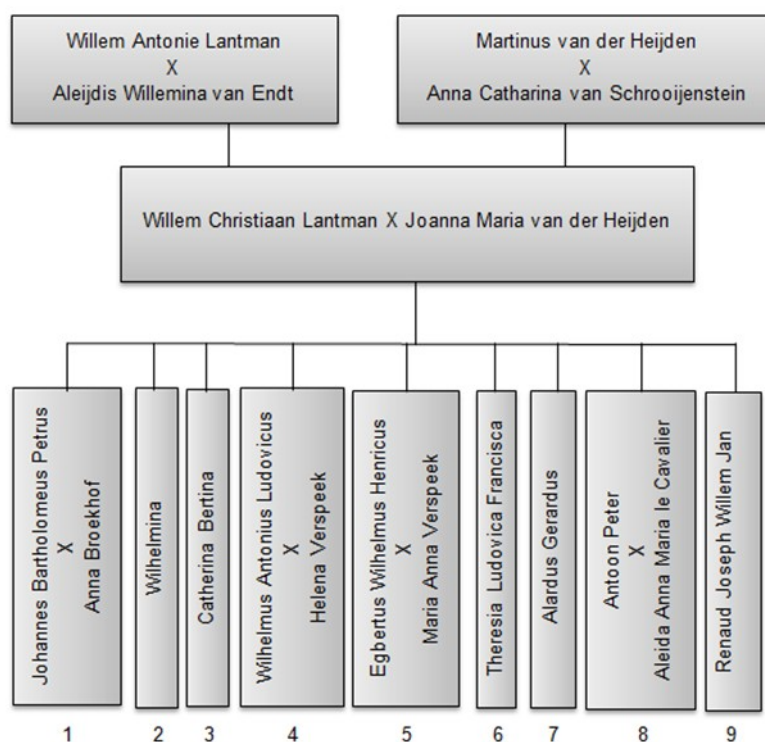
Op 15 januari 1775 trouwt Willem Antonie in Nijmegen met Alijdis Willemina van Endt. Hij geeft als beroep op luitenant in garnizoen. De eerste jaren van hun huwelijk wonen ze in Nijmegen, tussen 1783 en 1786 vertrekt het gezin naar Zwolle. In totaal worden uit het huwelijk zes kinderen geboren, twee jongens en vier meisjes.

Vader Lantman is wijnkoper en vanaf 1792 ambtman² van de hofhorige goederen van het stift Essen in Westfalen. Het stift heeft op de Noord Veluwe en rond Mastenbroek ca. 180 erven in erfpacht uitgegeven. De ambtman voert onder meer het beheer over de erven, int de pacht en is ook gemachtigd namens het stift op te treden. Daarnaast is Willem Antonie in de jaren '90 van de achttiende eeuw beleend met het erve Den Hoff gelegen in Spoolde³.

Hij bekleedt ook diverse bestuurlijke functies waarbij ongetwijfeld financiële vergoedingen horen, zoals lid van de Zwolse vroedschap (1808) voorzitter van de polder Mastenbroek (1816) en lid van de gemeenteraad van Zwolle (1816). In diverse akten van de burgerlijke stand wordt hij rentenier en landeigenaar genoemd.

Andere familieleden in Borne

Henrica Johanna (Henriëtte), een jongere zus van Willem Christiaan, is in 1802 getrouwd met Wilhelmus Hieronimus Christiaens. Op 13 mei 1805 kopen zij van het echtpaar Dorgelo-Schutte een huis, schuur en hof aan de Markt. Tevens kopen ze een stukje land gelegen in de Rechterskamp. De koopprijs bedraagt tezamen f 3050,- en daarvan is f 1050,- contant betaald. Het resterende bedrag



Schematisch overzicht van drie generaties Lantman

wordt door het echtpaar Dorgelo in hypotheek gegeven gedurende zes jaar met 4% rente⁴.

Al voordat het echtpaar Christiaens naar Borne verhuist, is Wilhelmus Hieronimus in 1804 een bedrijfje begonnen met Willem Christiaan. Zou dit de reden voor de verhuizing naar Borne zijn?

Christiaens is arts van beroep en als hij hier in 1804 komt wonen, is hier al een andere arts actief: Antonie Hendrikus Schoemaker. Hoe zou dat gegaan zijn? Heeft Christiaens hier ook gepraktiseerd als arts, of houdt hij zich uitsluitend bezig met de firma Lantman?

Het echtpaar woont hier maar kort want op 21 oktober 1807 verkopen ze hun woning en de grond in de Rechterskamp aan het echtpaar Pol-Natorp. Vanaf november 1807 dient de woning als pastorie van de Doopsgezinde gemeente⁵. Door deze verkoop is daarom precies bekend waar het echtpaar Christi-

aens gewoond heeft: op het Dorsetplein links van het huidige restaurant Solera.

Het gezin van Willem Christiaan Lantman

Onze hoofdpersoon Willem Christiaan is de tweede zoon. Van alle kinderen uit het gezin van Willem Antonie Lantman is hij de enige die nageslacht krijgt.

Hieronder volgt een beknopte genealogie van zijn gezin, zie hiervoor het schematisch overzicht op de vorige pagina.

Wilhelmus Christianus (Willem Christiaan) Lantman, ged. Nijmegen RK Statie der Predikheren 10-11-1778, tr. RK Zwolle 07-06-1801 Joanna Maria van der Heijden, ged. Amsterdam 20-04-1773, d.v. Martinus van der Heijden en Anna Catharina van Schrooijenstein.

Joanna Maria van der Heijden is weduwe van Gerardus Bartholomeus van Endt⁶, met wie zij in 1790 in Amsterdam is getrouwd. Uit dit huwelijk zijn voor zover bekend geen kinderen geboren. Haar schoonvader Giesbertus heeft een nicht, Alejdis Willemina van Endt. Zij is getrouwd met Willem Antonie Lantman. Mogelijk heeft de familie een goede 'bestemming' gezocht voor de jonge weduwe die twee erfzaken^{7 en 8} in het vooruitzicht heeft en is de ongehuwde zoon van Alejdis heel geschikt. Het huwelijk zou dan gearrangeerd zijn. Iets wat heel normaal was in die tijd, want zo bleven geld en goed in de familie⁹.

Op 30 april 1801 worden ingeschreven als nieuwe inwoners van Zwolle "*G(iesbertus).J. van Endt, de weduwe van Endt (=Joanna Maria van der Heijden) en de weduwe van der Hijde (=Anna Catharina van Schrooijenstein)*". Plaats van herkomst wordt niet vermeld, maar het moet wel Amsterdam zijn. Mochten zij tot armoede vervallen, dan staat de Roomsche Armenkamer garant voor het levensonderhoud. Borg is onder andere W. Lantman¹⁰.

Uit het huwelijk van Willem Christiaan en Joanna Maria worden negen kinderen geboren:

1. Johannes Bartholomeus Petrus (Jan), geb. Zwolle 10-12-1801, commies, commies te voet, fourier, overl. voor 1844, datum en plaats onbekend¹¹. Tr. Olst 30-12-1824 Anna Broekhof, geb. Olst 15-02-1806, overl. Deventer 11-03-1840 d.v. Frederik Broekhof en Dorothea Meijer.
2. Wilhelmina, ged. Borne 22-05-1803, geestelijke dochter (klop), overlijdensdatum en -plaats onbekend.
3. Catherina Bertina (Clara), ged. Borne 17-12-1805, algemeen overste van de congregatie van Jezus, Maria, Jozef, overl. 's Hertogenbosch 13-04-1880.
4. Wilhelmus Antonius Ludovicus (Willem Antoon Lodewijk), geb. Borne 03-09-1807, overl. Borne

15-01-1896, kandidaat-notaris, winkelier, fabrikleur, gemeentesecretaris van Borne. Tr. Oirschot 26-01-1839 Helena Verspeek, geb. Oirschot 09-05-1811, overl. Borne 04-10-1894, d.v. Johannes Verspeek en Catharina Heessels.

5. Egbertus Wilhelmus Henricus, ged. Borne 04-10-1809, veearts, overl. Borne 28-03-1895. Tr. Borne 02-08-1849 Maria Anna Verspeek, ged. Oirschot 02-09-1805, overl. Borne 07-06-1889, d.v. Johannes Verspeek en Catharina Heessels.
6. Theresia Ludovica Francisca, ged. Borne 28-12-1810, geestelijke dochter (klop), overlijdensdatum en -plaats onbekend.
7. Alardus Gerardus, geb. Borne 03-05-1812, overl. Borne 13-09-1812.
8. Antoon Peter, geb. Borne 02-12-1814, logementhouder, overlijdensdatum en -plaats onbekend. Tr. Borne 29-11-1845 Aleida Anna Maria le Cavalier, geb. Eibergen 1819, d.v. Johan Rudolph le Cavalier en Anna Maria Elisabeth Baeten.
9. Renaud Joseph Willem Jan, geb. Borne 03-07-1816, volontair in garnizoen, overl. Borne 10-05-1835.

De kinderen

Op zoek naar het ene, vind je soms heel wat anders. Zo is er behoorlijk wat informatie over de kinderen Lantman gevonden. Over hen zijn toch een aantal markante zaken boven tafel gekomen. Daarom besteden we ook aandacht aan de meeste kinderen. Hun levensloop vertelt indirect wat over de opvoeding die ze van hun ouders krijgen, maar ook over de keuzes die zij in hun leven maken. Van de kinderen genoemd in het genealogisch overzicht onder 7 en 9 is geen aanvullende informatie gevonden.

De kinderen Lantman gaan naar de enige lagere school die Borne in die periode rijk is, de openbare school gelegen bij de Oude Kerk, waar ze les krijgen van de protestantse schoolmeester Jordens. Aan huis wordt tekenles gegeven door de Deldense tekenleraar Langenveld¹². Het is niet meer na te gaan, zouden de kinderen thuis, onder leiding van de pastoor godsdienstles hebben gehad? Pas in 1855 kreeg Borne haar eerste katholieke schoolmeester in de persoon van E.A. Wientjes.

1. Johannes Bartholomeus Petrus (Jan)

Jan treedt in de voetsporen van zijn voorvaders en gaat het leger in. In 1830 is hij fourier bij de afdeling Kurassiers nr. 9. Hij wordt dat jaar gedecoreerd met een metalen kruis. Bij de reden voor aanspraak wordt genoemd "mobiel leger"¹³.

Deze oudste zoon trouwt met een dochter uit een gereformeerde familie. Het huwelijk vindt (uiteraard) pas plaats nadat zij rooms is geworden¹⁴. Uit het huwelijk worden vier kinderen geboren, waarvan de oudste zoon al in 1830 in het gezin van zijn grootouders woont¹⁵. Deze Willem Christiaan jr. vertrekt in

1844 uit Borne¹⁶. Zijn broer Frederik Alexander Lodewijk woont ook een periode bij zijn grootouders. In 1848 vertrekt hij uit Borne naar Amerika¹⁷.

Na het overlijden van zoon Jan, schoondochter Anna Broekhof was al overleden in 1840, zijn Lantman en zijn vrouw begin 1844 ook verantwoordelijk voor de twee kleindochters. In de brief die Lantman schrijft aan pastoor Coolen, vraagt hij of één van zijn kleindochters "een meisje van 15 jaren, zeer schrander en buitengewoon devoot", geplaatst kan worden in de congregatie waarvan zijn dochter Clara overste is. Hij vraagt dat "opdat de bezwaarlijke taak die mij is opgelegd in mijne hoge jaren enigszins verligt worde"¹⁸.

2. en 6. Wilhelmina en Theresia Ludovica Francisca

Deze dochters worden in het Bornse bevolkingsregister van 1840 'geestelijke dochter' genoemd. Een bekendere term is 'klopje'. Taken van klopjes zijn onder andere het geven van godsdienstlessen, stervensbegeleiding en het doen van 'barmhartige werken'. Klopjes leggen een gelofte van armoede en zuiverheid af aan de plaatselijke pastoor. Ze behouden hun vermogen en met hun bezit steunen ze vaak het werk in de plaatselijke parochie¹⁹. In het parochiearchief is over Wilhelmina en Theresia helaas niets gevonden. Het is daarom niet bekend welke taken hebben uitgevoerd²⁰. De zussen wonen naast hun ouders in de Grotestraat op nummer 143. In de kadastrale legger staat Theresia te boek als 'winkelierse'²¹ en met opbrengsten uit deze winkel zullen ze in hun onderhoud voorzien hebben.

In het testament dat Wilhelmina in maart 1847 laat maken, benoemt ze haar zuster Theresia tot enig erfgename²².

In 1848 vertrekken ze met hun ouders en neef naar Amerika. Hoe hun leven daar is verlopen, is niet bekend.

3. Catherina Bertina (Clara)

Ook deze dochter kiest voor een religieus leven. Vader Lantman schrijft over zijn drie dochters in zijn brief aan pastoor Coolen "dat ik mijne drie dochteren de geestelijke stand heb laten aanvaarden"²³. Kennelijk vond hij een dergelijke levensinvulling voor zijn dochters belangrijker dan het huwelijk en een eigen gezin.

Clara treedt in in de congregatie *Gezelschap van Jezus, Maria, Jozef*. De congregatie is in het begin van de twintiger jaren van de negentiende eeuw in



Het moederhuis van de congregatie in Engelen.

Foto: collectie stadsarchief Den Bosch, nr. 43226.

Amersfoort gesticht onder de naam "Pédagogie Chrétienne". Met opzet onder deze naam, want het stichten van een nieuwe kloostergemeenschap is destijds verboden en van godsdienstvrijheid is feitelijk geen sprake. Daarom wordt een naam en een bedrijfsvorm gekozen die zich richt op de taak: het onderwijzen in een christelijke (lees katholieke) opvoeding²⁴. De zusters bestieren een armenschool en nemen ook betalende leerlingen op.

Op 21-jarige leeftijd, op 20 juni 1827 vindt haar intreding plaats bij Pédagogie Chrétienne en op 28 mei 1828 worden de eerste geloften afgelegd²⁵. Ze kiest als kloosternaam Clara.

Clara treedt in in de dan nog zeer jonge congregatie. Naast het religieuze dagritme wordt er hard gewerkt, maar er is nauwelijks genoeg geld en de leefomstandigheden zijn armoedig. Toch kan in 1828 gestart worden met de bouw van een pensionaat, het eerste zusterhuis, in Engelen bij Den Bosch. Vanuit het nieuwe pensionaat verzorgt Clara, tezamen met een andere zuster, tussen 1828 en 1830 het onderwijs in Vlijmen. In deze periode is Clara overste van Vlijmen.

Kennelijk vallen Clara's kwaliteiten op, want in 1832 wordt ze benoemd tot overste van Engelen. Een mooie promotie. Het betekent dat zij onder andere belast wordt met de dagelijkse leiding van het huis. Regelmatig moet zij verslag uitbrengen aan de algemene overste over de gang van zaken binnen Engelen en met name over de religieuze discipline. Op 1 maart 1840, als het moederhuis verplaatst wordt naar Engelen, wordt Clara met algemene stemmen (door de andere zusters) gekozen tot algemene overste van de congregatie²⁶.

De algemene overste wordt benoemd voor een periode van zes jaar. Zij geeft onder andere leiding aan de congregatie en ziet toe op het naleven van de

regels; is verantwoordelijk voor de boekhouding en kan giften en legaten aannemen; houdt toezicht op de religieuze tucht; beslist over overplaatsingen en neemt nieuwe leden aan. Ook brengt ze regelmatig bezoeken aan de zusterhuizen. De aandacht ligt dan vooral op de naleving van de religieuze aspecten en de dagelijkse huishoudelijke zaken²⁷.

In 1842 verschijnt een prospectus van het pensioonaat in Engelen. Daarin wordt opgesomd dat jonge dames les krijgen in Christelijke lering, gewijde geschiedenis, lezen, schrijven, rekenen, boekhouden, taal (Nederlands, Engels, Duits en Frans), letterkunde, briefstijl, aardrijkskunde en vrouwelijke handwerken²⁸.

Onder Clara's leiding groeit de congregatie. In de jaren '40 komen er zusterhuizen en armenscholen in Waalwijk en Den Bosch, een pensioonaat in Nijmegen, een school met klooster in Vlijmen en in 1852 een zusterhuis in Culemborg²⁹. Ongetwijfeld betekent het veel organiseren en financiële zorgen, voordat een deel van de zusters kon verhuizen en daadwerkelijk gestart kon worden met het geven van onderwijs³⁰.

Als in 1845 het kerkelijk gezag over de congregatie wordt geregeld -de zusters stellen zich onder bestuur én bescherming van de apostolisch vicaris- wordt de brief daartoe namens alle zusters ondertekend door *uwe hoogw. onderdanigste dienaar* *Catharina Maria Lantman, sr. Clara Ignatia Mathia*.



Een zeer krasse Wilhelmus Antonius Ludovicus Lantman afgebeeld met zijn schoondochter en vier kleinkinderen.

V.l.n.r.: Clemens Marie Egbertus Lantman, Wilhelmus Antonius Ludovicus Lantman, Johannes Wilhelmus Antonius Lodewijk Lantman, Arnoldus Ignatius Maria Willem Christiaan Lantman, moeder Euphemia Elisabeth ten Breuil, weduwe van Gerhardus Marie Franciscus Lantman en Gerhardina Marie Francisca Lantman.

Foto: collectie gemeentearchief Borne, nr. 011489

Bij deze gelegenheid wordt Clara Lantman opnieuw gekozen tot algemene overste. Naast haar worden vier assistentes benoemd. Mogelijk zegt het aantal assistentes iets over het aantal taken en verantwoordelijkheden die op haar schouders liggen.

In 1851 vindt opnieuw een bestuursverkiezing plaats en Clara Lantman wordt opnieuw gekozen tot algemene overste. Met haar gezondheid gaat het minder goed. De hoofdpijnen waar ze aan lijdt, worden steeds erger. Ze wordt zelfs getroffen door "verstandsverbijsteringen". De klachten nemen een zodanige vorm aan dat ze geen leiding meer kan geven aan de congregatie en in 1856 ontslag neemt als algemeen overste. Ze verhuist naar het huis van de congregatie in Culemborg³¹.

Haar gezondheidstoestand verslechtert zodanig dat verblijf in Culemborg onmogelijk wordt. Clara wordt op 30 december 1867 opgenomen in het krankzinnigeninstituut Reinier van Arkel aan het Hinthammerende in Den Bosch³². De kosten voor de verpleging moet de patiënt zelf betalen maar in Clara's geval is de congregatie bereid deze op zich te nemen.

Op 9 januari 1872 komt bij de gemeente Borne een brief binnen van de officier van justitie uit 's Hertogenbosch. Clara's toestand wordt daarin beschreven als krankzinnig. Ze zal onder curatele gesteld moeten worden en in de brief wordt gevraagd om de naam van een familielid indien beide broers de zorg voor hun zuster niet op zich willen nemen³³. Tot curatoren worden benoemd Wilhelmus Ludovicus Lantman en Reneldus Wilhelmus Johannes Marinus van Schroienstein Lantman³⁴. Beiden zijn zoons van haar broer Willem.

Clara Lantman overlijdt in 's Hertogenbosch op 13 april 1880. Zij moet een ontwikkelde, intelligente vrouw geweest zijn, vaardig met de pen, met veel organisatietalent en gevoel voor bestuurlijke verhoudingen. Geliefd bij haar medezusters, die haar meerdere keren verkiezen als algemene overste.

4. Wilhelmus Antonius Ludovicus (Willem)

Willem vervult zijn dienstplicht bij de rustende schutterij van Borne. In 1833 heeft hij de rang van tweede luitenant. In het stamboek laat hij als beroep kandidaat-notaris noteren³⁵. Kennelijk heeft Willem de studie niet afgemaakt. Na zijn dienstplicht verdient hij zijn geld als winkelier in manufacturen. In 1849 verkoopt hij een grote



Deze woning laat E.W.H. Lantman voor 1858 bouwen aan de Woolderweg. Egbert noemt het "Huize Beerninkkamp". Voor 1872 wordt het pand gesplitst en de helft wordt verkocht aan W.A.L. Lantman. De andere helft wordt in 1889 verkocht aan landbouwer Johannes Bernardus Scholten. Het pand is gesloopt in 1959. Op deze plek staan nu de woningen Woolderweg 56/58.
Foto: collectie gemeentearchief Borne, nr. 00141.

hoeveelheid schoenen, sokken, voering, bedden-goed, laken, baaij en molton³⁶. Tevens exploiteert Willem 50 weefgetouwen. Hij doet dat als werkbaas voor fabrikeurs in Almelo en Enschede. De geproduceerde katoenen stoffen worden geëxporteerd naar Nederlands Indië³⁷.

Van 1856 tot 1887 is hij gemeentesecretaris van Borne³⁸.

Uit het huwelijk van Willem en Helena worden acht kinderen geboren, allemaal zons. De oudste zoon Reneldus Wilhelmus Johannes Marinus krijgt als laatste voornaam de achternaam 'van Schroijen-

steijn'. Destijds een beproefde methode om een dubbele achternaam te verkrijgen. Het idee achter deze constructie is de laatste voornaam te laten 'verhuizen' naar de achternaam. Dat is inderdaad gelukt. Alle andere kinderen heten 'gewoon' Lantman.

Willem koopt niet zoals zijn vader bouwland om het vervolgens te verpachten. Hij koopt pas rond 1890 wat land van zijn broer Egbert dat gelegen is tussen de huidige Woolderweg en de Jupiterstraat. De grond is aangegeven op het kadastraal kaartje onder aan deze pagina.

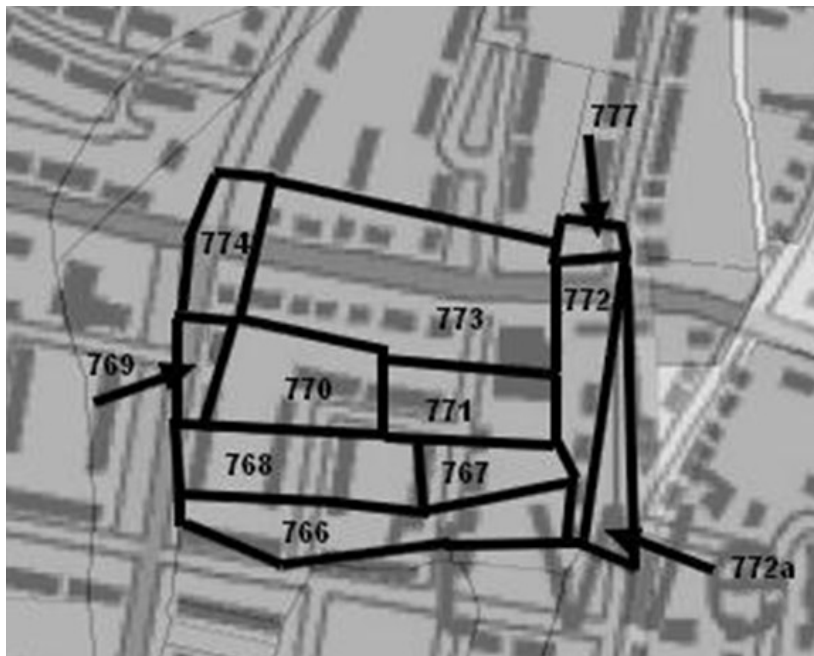
Ook koopt Willem van zijn broer tussen 1858 en 1870 de helft van een woning aan de Woolderweg. Op zijn beurt verkoopt hij deze woning in 1871 aan landbouwer Gerardus Johannes Wildiek, evenals de erbij gelegen tuin en het bouwland. In 1881 koopt Willem

een aantal panden gelegen op de hoek van de Potkampstraat en de Grotestraat, waaronder het pand De Harmonie. In 1881 verkoopt hij dit en het naastgelegen pand aan zijn broer Egbert³⁹. Willem overlijdt in Borne op 15 januari 1896.

5. Egbertus Wilhelmus Henricus (Egbert)

Egbert slaagt in juli 1830 met goed gevolg voor het examen van veearts, bekwaamheid in de eerste klasse⁴⁰. Op 28 september 1830 volgt de benoeming tot veearts in stad Almelo⁴¹.

Egbert kiest toch voor een loopbaan in het leger. In augustus 1831 maakt hij deel uit van een bataljon artillerie transporttrein dat betrokken is bij de Tiendaagse Veldtocht in België. Hij wordt daarom onderscheiden met een metalen kruis⁴³. Ruim 17 jaar is Egbert in



Kaartje gemaakt op basis van:

www.watwaswaar.nl.

Aangegeven zijn de gronden die E.W.H. Lantman vermoedelijk rond 1850 kocht van landbouwer Jan Beernink. De percelen zijn gelegen in kadastrale sectie D en hebben de bestemming bouw-, hooi- of grasland. De nummers 777, 772 en 772a zijn gelegen aan de huidige Woolderweg. De gronden geheel links lopen parallel aan de huidige Jupiterstraat. De oppervlakte bedroeg 3.04.70 ha.

Op perceel 772 laat Egbert voor 1858 een woning bouwen⁴².

dienst van het leger. In december 1848 wordt aan de paardenarts Lantman een pensioen toegekend⁴⁴.

Egbert leeft samen met Maria Verspeek. Uit deze relatie worden twee kinderen geboren. De dochter overlijdt jong, zoon Clemens Willem wordt gewettigd bij het huwelijk in 1849. Bij de aangifte van de geboorten van beide kinderen geeft hij op dat "zijne huisvrouw" is bevallen. Met die term werd destijds de echtgenote aangeduid, terwijl ze dat op dat moment niet is. Wat zou vader Lantman van deze relatie gevonden hebben?

Het gezin blijft niet in Borne, in 1854 wonen ze in Enschede. Egbert is er rijksveearts. Na Enschede volgen nog ettelijke verhuizingen, onder andere naar Culemborg waar ze van maart 1867 tot november 1869 wonen⁴⁵. Mogelijk is de keuze voor deze plaats ingegeven door het feit dat zus Clara daar woont.

Net als zijn vader verwerft Egbert aaneengesloten stukken land om deze vervolgens te verpachten. Rond 1850 koopt hij een aantal percelen landbouwgrond. Deze zijn op het kadasterkaartje op de vorige pagina aangegeven. Ook laat hij een woning bouwen aan wat nu Woolderweg 58-60 is. Egbert noemt zijn huis *Huize Beerninkkamp*⁴⁶. Een deel van de gronden en de helft van de woning worden in 1871 verkocht aan zijn broer Willem⁴⁷.

De resterende grond en de andere helft van de woning aan de Woolderweg worden in 1889 eigendom van Johannes Bernardus Scholten. Na het overlijden van zijn vrouw verhuist Egbert naar de Potkampstraat / Grotestraat. Deze twee panden had hij in 1881 al van zijn broer Willem gekocht.

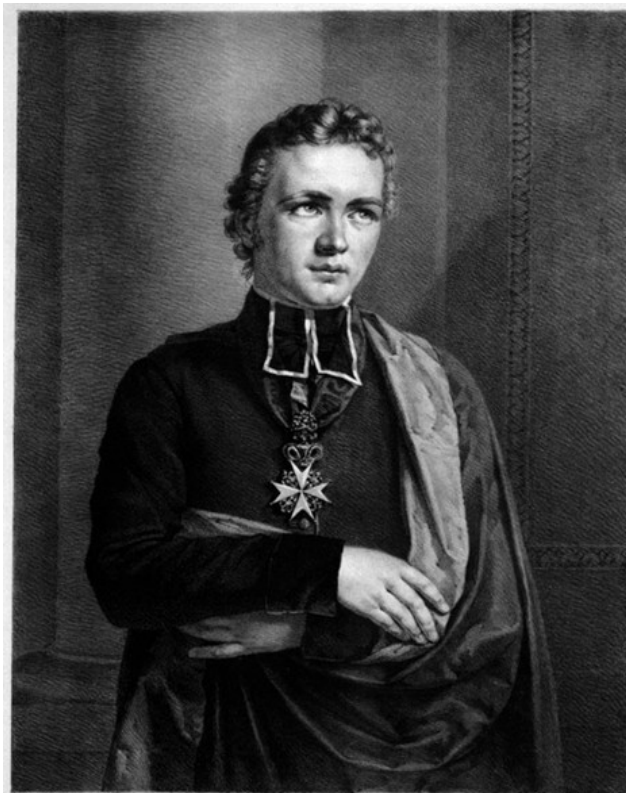
Tot op hoge leeftijd verricht Egbert nog vleeskeuringen bij boeren, waarvoor hij van de gemeente Borne een kleine vergoeding krijgt. In het archief zijn meerdere declaraties te vinden.

Egbert overlijdt kinderloos in Borne op 28 maart 1895.

8. Antoon Peter

In 1814 is Antoon Peter geboren. Van jongs af aan kan hij zijn rechter hand niet gebruiken en hij heeft zich aangewend alles met links te doen.

Antoon heeft een bijzondere beleving. In 1826 leest pastoor Bramer in *De Godsdienstvriend, tijdschrift voor Rooms Katholijken* dat priester de prins van Hohenlohe het initiatief heeft genomen tot het organiseren van meerdaagse biddendiensten, zogenaamde 'novenen'. Op 13 juni 1826 begint de priester met de eerste biddienst en veel katholieken, óók de Bornse, bidden in hun eigen kerken op hetzelfde tijdstip mee. Tijdens de novenen heeft zich in Borne een bijzonder voorval voorgedaan, dat pastoor Bramer graag wil delen met de lezers van *De Godsdienstvriend*. Hij voegt daarbij een verslag van de gebeurtenissen en



ALEXANDER
Fürst von Hohenlohe-Schillingfürst.

Alexander Leopold Franz Emmerich Prinz zu Hohenlohe-Waldenburg-Schillingfürst, geboren in 1794 en overleden in 1849, was een Duits priester en wonderdoener. Hij is hier afgebeeld met het embleem van de Johanniterorde. Hij werd opgevoed bij de Jezuïeten en is tot priester gewijd in 1815. Hohenlohe raakte overtuigd van de kracht van gebedsgenezing nadat de boer Martin hem had genezen van ernstige keelpijn. Zijn eerste poging tot gebedsgenezing was op prinses Mathilde von Schwartzenberg. Zij was door een rugkwaal verlamd. Na gebeden en na het aanroepen in de naam van Jezus en de Heilige Drie-vuldigheid stond Mathilde op. Voor Hohenlohe de aanleiding zich volledig te wijden aan gebedsgenezing⁴⁸.

verzoekt deze te plaatsen in het eerstvolgende nummer van het tijdschrift.

“De heer Lantman, burgemeester van Borne, heeft een zoontje van bijna 12 jaren, met naam Antoni Peter, dat, van zijne vroege kindsheid af, zijn regter hand altijd lam had gehad, zoo dat de veerkracht er dienergevolge aan ontbrak, dat het er niets meer konde opvatten, dragen, eten of schrijven. Het kind had zich gewend, dit alle door de linkerhand te vergoeden. Voor deze daadzaak zijn zoo vele getuigen, als er lieden zijn, die hem van nabij hebben leeren kennen. Onder anderen zijn het de heer Jordens, schoolmeester te Borne en de heer Langenveld, teekenmeester te Delden, die er bij voorkeur van getuigen kunnen, als hebbende hem de één in de schrijf- en de andere in de teekenkunst onderwijst gegeven. Terwijl de geneesheer Rummel, woon-

achtig te Delden, na zich van de lamheid der hand overtuigd te hebben, een soort van bad aan de ouders van het kind eertijds heeft voorgeslagen, waarvan evenwel geen gebruik is gemaakt, gelijk ook alle andere middelen der geneeskunde onbeproofd zijn gelaten.

Aangemoedigd door de menigvuldige voorbeelden van genezingen, op de voorspraak van den prins van Hohenlohe, in den naam van Jesus voorgeslagen, namen de ouders en naaste verwanten van den jongen Antoni bijzonderlijk deel aan de gemelde negendaagse aandacht, en lieten ook andere geloovigen verzoeken, tot herstel van de kwaal des kinds mede te willen bidden. Ook bleef het kind zelf niet in gebreke; en na dat hetzelve op zondag den 18den junij, den zesden dag de Novene, zijnen God en Zaligmaker in het hoogheilige Sacrament des altaars ontvangen had, gebeurde het onder de late Misse, dat zijn regte arm door eene soort van ligte trilling werd aangedaan: waarop onze Antoon na geëindigd dienst, ontwaar werd, dat aan hand en vingers veerkracht was verleend, om voorwerpen te kunnen omvatten, tillen en dragen.

Opgetogen van eene dankbare vreugde kwam hij kort daarna, dienzelfden dag bij mij aan huis, mij toevoegende: "Pastoor, mijn hand is genezen". Ik reikte hem dadelijk de mijne en ik gevoelde den druk zijner regter als van eene gezonde hand. Ik liet, om mij nog meer van zijne genezing te overtuigen, hem pen, inkt en papier voorleggen, en zag, tot mijne verwondering dat hij met klem de pen, die hem eertijds, bij toevallige proefneming, altijd van zelve was uit de hand gevallen, kon opnemen, vatten en besturen, om verscheidene trekken op het papier te maken, schoon deze nog wel geene geregelde letters waren, wijl hij nooit met de regte hand had kunnen schrijven. Twee dagen daarna aan zijn ouderlijk huis zijnde, zag ik, met nog eenige andere personen, dat zijn vader hem een vrij zwaar boek in-quarto toereikte, hetwelk hij met de regter hand aanvatte, en hetzelve dragende er het vertrek mede doorwandelde.

Nog voor weinige dagen heb ik, hem bij mij hebbende, opgemerkt, dat dezelfde hand, die voorheen wat mager en dunner dan de andere was, met deze nagenoeg in groei gelijk staat.

Ziedaar, mijnheer! Het zakelijke van het verhaal eener gebeurtenis, die UEd. ongetwijfeld wel waardig zal keuren, om, tot luister van onzen Godsdienst, aan het publiek bekend te maken.

UEd. nederige Dienaar, J. Bramer, R.C. Pastoor.

Dit bericht was vergezeld van de volgende gezegelde verklaring:

Ik ondergeteekende medic. en chirg. Doctor, wonende te Delden, provincie Overijssel, certificere, dat ik, voor ongeveer zes weken, mij bevonden hebbe ten huize van den heer W.C. Lantman, burgemeester van Borne, dat ik bij deze gelegenheid hebbe onderzocht en naauwkeurig geëxamineerd, de

regterhand van desselfs zoontjen Antoon Peter, oud circa twaalf jaren, welke hand, volgens zeggen van zijne ouders, nimmer door hetzelve was gebruikt, hetgeen mij ook waarschijnlijk is voorgekomen, als zijnde mij bij de visitatie gebleken, dat dezelve totaal geparalyseerd was, zoo dat dezelve geen schrijven kon vasthouden; dat ik weinige dagen na den achttienden junij dezes jaars, als wanneer men mij zeide, dat dezelve op den voorzeiden achttienden junij als het ware in een oogenblik genezen was, hebbe geëxamineerd en bevonden, dat dezelve van voorzeide kwaal was hersteld en reeds in groei was toegesnoomen; en even zoo veel kracht in gezegde regterhand had als in zijne linker, hetgeen mij des te meer gebleken is door hem een zwaar voorwerp in dezelve te hebben zien dragen en bewegen op onderscheidene wijze, en dit alles zonder gebruik van eenige medicinale of chirurgicale hulpmiddelen.

In kennis der waarheid is dit certificaat door mij afgegeven en geteekend.

Delden, den 9 julij 1826

F. Rummel

Med. Et. Chirg. Doctor"⁴⁹.

Was Antoon Peter nu werkelijk genezen? In 1833 wordt hij ingeschreven in het register voor de nationale militie. Van de ingeschrevenen worden het signalement en de zogenaamde 'merkbare tekenen' vermeld. Over hem wordt door zijn vader in diens rol als burgemeester / secretaris het volgende genoteerd: "signalement: aangezicht ovaal, voorhoofd smal, oogen blaauw, neus ordinair, mond idem, kin lang, haar blond, wenkbrauwen idem.

Merkbare tekenen: fistuleus. Lidteken op de regter wang en het gemis van gebruik van de regter hand. Beroep: zonder speciaal beroep"⁵⁰.

Kennelijk is Antoon Peter vanwege zijn handicap niet in staat zelf zijn brood te verdienen en misschien is de noodzaak er ook niet omdat vader Lantman voldoende inkomsten heeft. Toch opent hij op 26 juli 1844 het logement de Harmonie⁵¹. Een jaar later trouwt hij met de dochter van een Eibergse logementhouder.

Maar waar was het logement nu gelegen? In 1846 wordt het pand waarin het logement gevestigd is, verkocht. De akte van inzet met verkoopvoorwaarden 1846 geeft duidelijk de locatie aan: een huis en erf, zijnde het Logement de Harmonie, met anexe stalling, binnenplaats en tuingrond sectie D nr. 416 huis en erf groot 440 ellen en sectie D nr. 415 tuin groot elf roeden en tien ellen⁴⁹. Het logement is dus gevestigd in het pand dat jarenlang tot woning dient van zijn ouders en waar Antoon Peter opgroeit. Het logement heeft nog geen twee jaar bestaan.

In 1846 vertrekt Antoon Peter naar Amerika, een jaar

later volgen vrouw en dochter. Het is niet bekend hoe het dit gezin daar vergaan is⁵².

Wat herinnert nog aan de familie?

De familie is lang en breed uit Borne vertrokken. Vader Willem Christiaan en zoon Willem A.L. hebben omdat zij bestuursfuncties uitoefenden, ongetwijfeld hun mening in besluiten laten doorklinken. Maar zijn er nog tastbare herinneringen? De woningen die zij laten bouwen, zijn relatief eenvoudig van ontwerp. Het geld werd, zoals we gezien hebben, geïnvesteerd in grond.

In Borne en Hengelo herinneren echter twee straten aan W.C. Lantman. Te weten respectievelijk de Burgemeester Lantmanstraat en de Landmansweg.

Toen in Borne in de jaren '50 een voor Bornse begrippen een groot aantal woningen opgeleverd werd, zijn straten vernoemd naar een aantal oud-burgemeesters. Op 28 februari 1951 besloot het Bornse college daartoe⁵³.

De Hengelose Landmansweg is echter veel ouder. In de beschrijving van geprojecteerde wegen in de marke Woolde uit 1838 wordt gesproken van de Landmansweg. Er wordt niet bij vermeld waarom de weg zo genoemd wordt. De weg begint bij de Oldenzaalsestraat, loopt langs de gronden van Lantman (gelegen bij de huidige Van Alphenstraat en Timmersweide) kruist de Bornsestraat en eindigt bij de Woolderbeek.

Op 29 december 1899 besluit de Hengelose raad de straatnaam officieel vast te leggen: "*Den Landmansweg loopt van den Oude Bornscheweg als grensweg langs Holtmaat aan den Oldensaalschenstraatweg*"⁵⁴.

Nawoord

Hiermee eindigt ons drieluik over Willem Christiaan Lantman. Toen wij in oktober 2011 bedachten dat het een leuk idee zou zijn om in verband met het 200 jarig bestaan van het notariaat in Overijssel een artikel te schrijven over Borne's eerste notaris en burgemeester, hadden we niet verwacht dat we zoveel informatie over hemzelf, zijn carrière en zijn gezin zouden vinden. Dat heeft ons bijzonder verrast. Het onderzoek en het schrijven heeft wel wat meer tijd gekost dan de bedoeling was, we hadden het er graag voor over.

In deze serie is niet aan bod gekomen hoe de relatie in elkaar steekt tussen de familie Lantman en het pand De Harmonie, gelegen op de hoek Grotestraat / Potkampstraat. Ook op deze vraag hebben wij het antwoord gevonden. U kunt het lezen in een apart artikel in de volgende *Boorn & Boerschop*. De oplettende lezer heeft inmiddels ontdekt dat er twee panden met die naam zijn.

Zoals we al schreven in de inleiding van het eerste deel, beoogden we met dit artikel een completer beeld neer te zetten. We zijn er trots op dat we hierin geslaagd zijn, ook al hebben wij niet alle mysteries rond zijn persoon kunnen oplossen.

Met dank aan

De heer N. Bakker, mevr. A.M.A.J. Driessen, de heer H. Gloerich, de heer H. Meeussen, mevr. A. Mulders-Gordijn en de heer H. Tijink.

Verantwoording

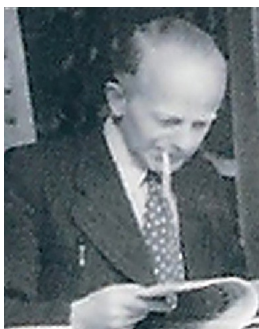
1. Genealogische gegevens verstrekt door N. van Schrojenstein Lantman
2. www.kb.nl Provinciale Overijsselsche en Zwolsche courant: taats-, handels-, nieuws- en advertentieblad Editie 29-07-1857 dag, nr 77,78.
3. Schoutambt Zwolle, buurtschap Spoolde. Leen-repertorium. (digitale bron website HCO) (VORG 1953, nr. 68)
4. Archief Richterambt Borne, inv. nr.5, pag. 390-392.
5. Archief Richterambt Borne, inv. nr. 5, pag. 125-127.
6. Mogelijk is G.B. van Endt begraven in Amsterdam op 16 december 1797.
7. Archief Richterambt Borne, inv. nr. 9, pag. 130-131
8. Verkoop van woningen in Utrecht. Zie *Boorn & Boerschop* 2013-1, Lantman, deel 1.
9. Giesbertus Joannes van Endt is een volle neef van Alijdis Willemina van Endt. Zie digitale studiezaal van Regionaal Archief Nijmegen, onder indexen.
10. <http://www.vpnd.nl/bronnen/ov/zwolle/>
11. Brief van 14 januari 1844 van W.C. Lantman aan pastoor Coolen van Zevenbergen.
12. Zie bij Antoon Peter Lantman, relaas over zijn genezing.
13. Nationaal Archief Den Haag. Ministerie van Oorlog. Naamindex voorgedragen voor metalen kruizen en bronzen medailles. Toegang 2.13.13.03, inventarisnr. 692, folio 81.
14. Zie noot 11
15. Gemeentearchief Borne. Bevolkingsregister 1830.
16. Gemeentearchief Borne. Bevolkingsregister 1840.
17. zie noot 16.
18. zie noot 11.
19. Gemeentearchief Borne. Collectie Grootenboer, map kloppen en kloppenwoningen en door hem mondeling verstrekte informatie
20. Het parochiearchief van de RK Stephanus is niet toegankelijk voor onderzoek. Op verzoek van de auteurs heeft vrijwilliger (archiefmedewerker) van de kerk dhr. Tijink onderzoek verricht.
21. Gemeentearchief Borne. Kadastrale legger, art. 614.
22. Historisch Centrum Overijssel. Notarissen in Overijssel. Toegang 122, inv. nr. 592 akte 65.
23. zie noot 11.
24. *En het zaad groeide op*. S. Gommers, Den Bosch 1957, hoofdstukken 4-6.
Auteurs hebben zelf geen onderzoek gedaan in de oorspronkelijke bronnen naar het leven van Clara Lantman. Belangrijke momenten uit de geschiedenis van de congregatie waarin Clara een rol heeft gespeeld, zijn ontleend aan hierboven genoemde uitga-ve.
25. Verkregen informatie van mevr. A.M.A.J. Driessen.
26. Zie noot 24.
27. *Religieuze vrouwen: bruid, moeder, zuster*. J. Eijt, Hilversum 1995. Deel over de taken van overste en algemene overste.
28. Zie noot 24
29. *Geschiedenis van het bisdom 's Hertogenbosch, delen 3 en 4*. L.H.C. Schutjes, St. Michielsgestel 1872.
30. Zie noot 24.
31. Zie noot 24.

32. Zie noot 25.
33. Gemeentearchief Borne. Secretariearchief gemeente Borne 1811-1919. Ingekomen stukken 1872.
34. Zie noot 24.
35. Nationaal Archief Den Haag. Stamboeken officieren landmacht. Toegang 2.13.04, inv. nr. 239, fol. 112.
36. Historisch Centrum Overijssel. Notarissen in Overijssel. Toegang 122, inv. nr. 596, akte 51.
37. Textielhistorische bijdragen 1973. *De Nederlandse Handel Maatschappij en calicotweverijen in 1847*. R.T. Griffiths
38. Gemeentearchief Borne. Inventaris secretariearchief 1811-1919, bijlage 1.
39. Gemeentearchief Borne. Kadastrale legger gemeente Borne, artikel 1250.
40. www.kb.nl Nederlandse Staatscourant 16-08-1830, nr. 183.
41. www.kb.nl Nederlandse Staatscourant 28-09-1830, nr. 229.
42. Zie noot 47.
43. Nationaal Archief Den Haag. Ministerie van Oorlog. Naamindex voorgedragen voor metalen kruizen en bronzen medailles. Toegang 2.13.13.03, inv. nr. 1011, fol. 6.
44. www.kb.nl Dagblad van 's Gravenhage 15-12-1848, nr. 150.
45. Gemeentearchief Borne. Bevolkingsregisters 1850-1875.
46. www.kb.nl De Tijd: godsdienstig-staatkundig dagblad 18-07-1889, dag.
47. Gemeentearchief Borne. Kadastrale legger gemeente Borne, artikel 724.
48. http://nl.wikipedia.org/wiki/Alexander_zu_Hohenlohe-Waldenburg-Schillingsf%C3%BCrst
49. Google books. *De Godsdienstvriend, tijdschrift voor Rooms Catholijken*. Volume 16/17
50. Gemeentearchief Borne. Secretariearchief 1811-1919, inv. nr. 1275, volgnr. 39.
51. www.kb.nl Advertentie uit het Algemeen Handelsblad 01-08-1844 dag, nr. 3966.
52. Zie *Boorn & Boerschop* 2013-2.
53. Gemeentearchief Borne. Secretariearchief 1929-1960.
54. Periodiek Oald Hengel. *De straat waarin wij wonen*, J. Schwertasek

De Bornse Courant al 110 jaar bij de tijd

Een kijkje in de keuken van ons eigen verhaal

Harry Filart



Op 19 mei 1964 ben ik in dienst getreden als leerling-handzetter bij drukkerij J. Over en Zoon, tevens uitgever van de Bornse Courant. Ik ben daar toen aangenomen door meneer Van Loon, die al vanaf 1962 de eigenaar was.

Toch was het de heer Over die ik in Borne als één van de eerste personen heb leren kennen. Hij woonde pal naast de drukkerij. Bultje Over, zoals hij in ons dorp beter bekend was, is nooit mijn werkgever geweest, toch heeft hij een grote indruk op mij achter gelaten. Elke dag kwam hij even langs op de drukkerij. Zijn levenswerk kon hij moeilijk loslaten. Met name zijn bulderend „Goede morgen heren” herinner ik mij als de dag van vandaag. Ik keek op tegen een aimabele kleine man die belangstelling bleef houden voor de mensen op de werkvloer. Voor iedereen had hij een persoonlijk praatje en de interesses waren daarbij oprecht. Heel veel bijzonders kan ik niet vertellen over de heer Over,

daarvoor was de periode dat ik hem kende tekort. Eind 1965 is hij namelijk al overleden. Zijn crematie staat me wel helder voor de geest. Dat was in Dieren en zo vaak kwam in die tijd een crematie nog niet voor.

Van alle markten thuis

Over Chris Gorel kan ik meer verhalen. Deze man was vanaf 1916 – op 12-jarige leeftijd - als leerling begonnen bij de eerste eigenaar en oprichter van de krant, de heer Heise. Chris groeide in de loop der jaren uit tot een steunpilaar van het bedrijf.

Geluk had ik dat deze vakman, hij was tevens voorman in het bedrijf, mijn leermeester werd. Hij begeleidde me tijdens mijn vierjarige opleiding bij de Grafische School in Zutphen, waar ik eens per week naar toe moest. Chris leerde me echter meer dan de

kneepjes van het vak. Zo kwam ik via hem er ook achter wat in werkelijkheid „een schoer door de benen” betekent. Een handzetter behoort namelijk recht op achter de zetbok te staan, maar als aspirant gebeurde het ook mij wel eens dat ik, na een poosje, door de knieën zakte. En dan was Chris Spartaans genoeg om je een oplawaai van jewelste tegen de kuiten te geven, of zoals hij zei: „Een schoer door de benen” voor je eigen bestwil.

Toch had ik grote bewondering voor die man bij wie het grafische vak een roeping was. Hij was echt van

alle markten thuis. Was er een mankementje aan één van de drukapparaten dan was Chris in zijn element. Dan kon hij zich met zijn technisch inzicht heerlijk uitleven. Al was het met een touwtje of een draadje, een schroefje of een nippeltje. Hij kreeg hoe dan ook de boel weer aan het draaien. Normaal gesproken ging Chris tussen de middag naar huis voor de warme maaltijd. Maar op donderdag (krantendag) was het vaak druk en dan bleef hij wel eens over. In plaats dat hij dan brood van huis meenam zei hij rond half twaalf tegen de jongste bediende en dat was ik dus: "Too Harry, goat ie efkes noar mien hoes om een paar plak stoet op te haal'n. Mina weet er al van". En zo stapte ik dan op Chris zijn fiets - hij reed altijd op een damesfiets - richting 't Letterveld, waar hij woonde. Mina hield ervan manlief te verwennen en gaf me dan een tas mee waarin een volwaardige lunch zat met sneetjes brood, een gekookt ei, droge worst of kaas en fruit. Scheutig als Chris was deelde hij rond als er wat over bleef.

Chris hield van een geintje. Hij had bijvoorbeeld de grootste lol als hij eens vlak achter je een galei, dat is een zinken plaat met opstaande randen, waar een zetter zijn zetsel op zet, op de betonnen vloer liet vallen. Dan schrok je je de klapplazarus, dan kun je begrijpen. Haalde je iets dergelijks uit met hem dan was de wereld te klein. Zo herinner ik me een voorval dat hij een keer op het toilet was en dat wij - heel dapper - een bezemsteel onder de deurkruk plaatsden. Toen op zijn kloppen en bonzen even niet werd gereageerd stapte hij totaal over de toeren (claustrofobie?) dwars door de planken van de deur heen en ging op hoge poten naar de baas om zijn beklag te doen. "Die rotjongs, hoe kunt ze . . ."



Chris Gorel, hier samen met zijn vrouw Mien, neemt na 53 jaar trouwe dienst afscheid van Drukkerij J. Over en Zoon/Bornsche Courant .

Gorel heeft in Borne veel betekend voor het verenigingsleven. Zo was hij o.a. jarenlang voorzitter van de v.v. B.C.S.V., tegenwoordig De Blauwwitters, maar ook bij de zangvereniging Soli Deo Gloria had hij een bestuursfunctie. Voor nog meer verdiensten heeft Hare Majesteit het behaagd Chris koninklijk te onderscheiden.

In de drukkerij gebeurde van alles. Om de krant te vervaardigen had inmiddels de zetmachine zijn intrede gedaan. Een enorme vooruitgang. Het was niet meer nodig letter voor letter in een zethaak te plaatsen. Men kon volstaan met een toets aan te slaan waardoor de matrijzen met lettertekens in een houder vielen. Spaties of wigspaties vielen vanuit een ander kanaal tussen de woorden en samen zorgden ze voor een uitgevulde regel. De regel werd dan gegoten en zo ontstond een hele loden zetregel die na gebruik weer werd omgesmolten. Dat scheelde veel tijd en bovendien werden er elke keer nieuwe regels gegoten. Ook was er een eind gekomen aan het tijdrovende werk van distributie - het terugleggen van de letters in de letterkast.

Voor het overige drukwerk bleef men nog tientallen jaren het oude ambacht van het handzetten trouw.

Andere collega's van het eerste uur

Albert Slijkhuis is een collega van het eerste uur die ik zeker niet mag vergeten te noemen. Hij stond me op de eerste werkdag keurig op te wachten op het station in Nijverdal, waar hij woonde. Aangezien ik vanaf die dag moest forensen vanuit Hellendoorn vertrokken we samen via het spoor richting Borne. In de trein stelde Albert me alvast op mijn gemak en vertelde me over de fijne sfeer die er heerste op de werkvloer. Deze sfeer ervaarde ik nog diezelfde morgen toen er, rond tien uur, koffie met gebak werd geserveerd. Helaas bleek dit geen dagelijkse gewoonte, het toeval wilde dat mevr. Van Loon die dag jarig was. Drukker Albert verhuisde in de jaren zestig met zijn gezin naar Borne. Velen zullen hem hebben gekend als organist bij de Oude Hervormde Kerk. Na zijn periode bij de Bornse Courant heeft Albert nog vele jaren gewerkt bij drukkerij Hassink in Haaksbergen.



Een paar jaar lang is ook Jan Kremer mijn collega geweest. Jan was een bescheiden, rustige man, waarmee je nooit ruzie kon krijgen. Jan had een bepaald soort humor. In zijn vocabulair had hij een paar prachtzinnen. Deze zijn en blijven in mijn geheugen gegrift. Hij liet ze dan ook met enige regelmaat horen. Te weten: "Oonze Fannie was fannach zo fenauwd, ze hef fier fieren in fotje foept, zo fenauwd was ze". Of deze: "Lassoe, lassoe de repertoï, resto de melakka, a la beneu, koeje kaka". Op de vraag wat met name het laatste in goed Nederlands betekende antwoordde hij: "Boer doot 't hek los, want aans driet ik oe in de boekweit". Jan heeft zijn grafische loopbaan voortgezet bij Van der Loeff in Enschede.

Jarenlang ook was Ali Huigen werkzaam bij de Bornse Courant. Ze was uiterst plichtgetrouw en een bijna onmisbare schakel op het kantoor. Ze was daar telefoniste, secretaresse, deed de administratie enz.



Dirk Post was, evenals ik, ook een leerling-handzetter, maar hij had niet echt de intentie om door te gaan in het grafische vak.

Door de jaren heen

Zesentwintig jaar, van 1964-1990, is Adriaan van Loon mijn werkgever geweest. Meneer van Loon - zo werd hij in ons dorp beter gekend - heb ik in ruim een kwart eeuw leren kennen als een bijzondere man. Hij kwam nogal gereserveerd over en was nadrukkelijk de baas. Verder was hij in de omgang wat afstandelijk. Tutoyeren of iemand bij de voornaam noemen was voor hem not done. Iedereen was voor hem meneer of mevrouw. De drukkerij nam een belangrijke plaats in in het leven van Adriaan van Loon. Het was niet alleen zijn broodwinning maar ook zijn grote hobby. Hij had zijn hart verpand aan dit bijzondere werk. Onder zijn leiding groeide de drukkerij uit tot een grafisch bedrijf en veel mooi drukwerk werd er dan ook geproduceerd. De uitgave van de Bornse Courant vormde daarin toch wel een centraal punt.

Meneer van Loon had veel kennis van zaken. Zo zat hij onder andere jarenlang in het bestuur van de Kamer van Koophandel. Verder was hij bijzonder geïnteresseerd in het maatschappelijke en politieke leven van Borne.

Er kwamen altijd veel mensen langs bij de krant. Allereerst natuurlijk de Bornse middenstand die met hun advertenties kwamen. Wie herinnert zich niet de wekelijksse aanbiedingen van Dijk Supermarkt en van Grutterink (Hagru), Textielhuis Boomkamp en van



Harry Filart en Henk Kremer



Een trotse Meneer van Loon bij het 75-jarig bestaan van de courant

Modehuis van den Berg en van Poeier Geessie (Scholten Parfumerie) om er willekeurig maar een paar te noemen.

Voor het Bornse nieuws had je, in de jaren zestig en begin zeventig, Muizebelt. Hij had zijn sporen al verdiend bij de Wegwijzer, maar hij ging op dezelfde energieke wijze door bij de Bornse Courant. Evenals trouwens Kleintje Ellenbroek, die bovendien verantwoordelijk was voor het raadsverslag. Nog meer nieuws werd aangeleverd door Johan ter Hennepe. Good-old ter Hennepe kwam ook na zijn actieve periode nog graag langs op de drukkerij voor een gezellige babbel.

Hierna deed Kees Medendorp een paar jaar lang het verslag van de Bornse raadsvergaderingen. Hij deed dat met een vaste titel „Praat en daad in de gemeenteraad”. Rond diezelfde tijd kregen we bij de krant te maken met Klaas Tabak. Een tijdlang schreef hij met veel elan over het dorpsgebeuren.

Zijn opvolgster was An Buis, die een decennium lang, van 1980 tot 1990, het plaatselijk nieuws op de voet volgde. Wanneer zij op pad moest voor een reportage gebeurde dat stevast op haar brommer, waarbij de helm natuurlijk niet ontbrak. Ze werd hiermee een bekende verschij-





Jan Stoop

wekelijks langs met een A4-tje met daarop een verslag van hun wedstrijden.

Tallose bezorgers kwamen door de jaren heen bij de Bornse Courant over de vloer. Het was op de donderdag een komen en gaan. Jongens en meisjes van allerlei pluimage verdienden hier hun eerste zakcentje.

Omdat bij Drukkerij Over en Zoon ook het personeelsorgaan „Spin Span” van textielfabriek Spanjaard werd gezet en gedrukt, zagen we in de jaren zestig eindredacteur Van de Kamp regelmatig langs komen. Wat me daarvan bijgebleven is zijn de kleine foto-onderschriftjes. Die moesten met de hand gezet worden, een heidens werk. Een uiterst jeugdige Henk ten Thije volgde Van der Kamp als redacteur op.

Zelf ben ik van katholieke huize maar door de jaren heen kreeg ik veel geestelijk voer mee van de Bornse dominees en ben er niet slechter van geworden. De eindredacteurs van Hervormd Borne, een korte periode ds. Ponsteen en daarna meer dan twintig jaar dominee Remmers. Met hem konden we op de drukkerij lezen en schrijven. Voor veel kleine klusjes wist hij via de zijdeur aan Cuba gemakkelijk de weg naar de drukkerij te vinden. Tussendoor zagen we ook regelmatig de predikanten Gols en Beuckens, met wie we overigens ook uitstekend overweg konden.

Na wat passanten in het personeel kwamen in de jaren zeventig Ben Podt en Theo Vleerbos naar de Bornse Courant. Jarenlang hebben we samen een prima team gevormd. We wisten precies wat we aan elkaar hadden met eerst nog Ali Huigen en later Hilda Hollander en Ellen Leuverink op kantoor. Meneer van Loon bleef echter de grote regisseur.

In 1979 maakten we echt iets bijzonders mee. Maar

ning in ons dorp. Fijne jaren hebben we als personeel ook meegemaakt met Jan Stoop. Al vanaf eind jaren zeventig beschrijft hij al op een kundige en heldere wijze de plaatselijke politiek.

Ook de sport kreeg bij de Bornse Courant de nodige aandacht. Mensen van de diverse sportverenigingen kwamen

weinigen zal het gebeuren dat je tijdens de dagelijkse werkzaamheden drie dagen lang gevolgd wordt door de camera's van de KRO. Dit voor de documentaire „De God van Borne”. Het betekende voor ons eerst naar de kapper en natuurlijk de zondagse broek aan. Je wilt immers goed voor de dag komen voor het oog van Neerlands volk. Toen de documentaire echt op de TV kwam was het enigszins tegenvallend, oftewel veel moeite voor niets. Hooguit 20 seconden zagen we een draaiende pers.



Theo Vleerbos

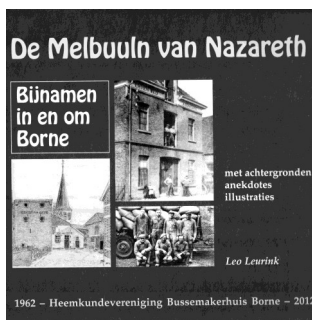
In 1982 ging de krant over van boekdruk (hoogdruk) naar offset (vlakdruk). De krant werd nu fotografisch gezet. Enige omscholing was uiteraard een logisch gevolg. Door de komst van de computer werd het mogelijk om een mooiere en betere krant te maken. Het was echter ook de oorzaak dat het vervaardigen van familie- en handelsdrukwerk geleidelijk minder werd.

Toen Annemarie Haak in 1990 An Buis opvolgde als verslaggever bij de krant ben ik in datzelfde jaar vertrokken naar de Twentsche Courant in Hengelo wat een jaar later overging naar Enschede naar Tubantia (Wegener). Hier ben ik nog ruim vijftien jaar als DTP'er werkzaam geweest.

Dit waren de herinneringen aan een lange periode bij de Bornse Courant.

Wat nog niet (of niet juist) in het bijnamenboek 'De Melbuuln van Nazareth' staat (1)

Leo Leurink



Het vorig jaar op de 31^e oktober verschenen boek over de bijnamen in en om Borne heeft onverwacht veel belangstellenden getrokken. De oplage van 1000 exemplaren bleek niet voldoende te zijn, zodat medio december een tweede druk van 500 stuks volgde.

In deze tweede druk zijn weliswaar een flink aantal tikfouten verbeterd, als ook enkele inhoudelijke correcties en aanvullingen aangebracht. Maar de hernieuwde druk kwam te vroeg om de vele, vaak leuke (aanvullende) reacties van lezers hierin te verwerken. Nu nog (mei 2013) ontvang ik telefoontjes of mailtjes van (oud) Bornenaren met niet alleen 'nieuwe' bijzonderheden maar ook om mij te wijzen op enkele onjuistheden. Wat dat laatste betreft kwam dat niet als een verrassing (zie mijn in het boek opgenomen na-

woord), want zowel in geschreven bronnen als via mondeling verkregen informatie, zijn vaak door de overleveringen in de loop der tijd, niet altijd juist weergegeven of bevatten tegenstrijdigheden. Het is dan ook mijn bedoeling om in deze en nog komende uitgaven van *Boorn & Boerschop* de meeste reacties, met verwijzing naar de desbetreffende bijnamen en met vermelding van de inzender, aanpassingen en aanvullingen aan de lezers door te geven. Frappant zijn een aantal uitvoerige reacties van *Oald-Boornsen*, die vaak jaren geleden Borne verlieten en mij wisten te verblijden met 'nieuw ouds', zowel uit overlevering als uit hun jonge jaren in het Borne van toen. In volgorde van tijdstip van ontvangst zal ik de (van belang zijnde) reacties graag aan u doorgeven.

'De Pietjes'

Deze bijnaam voor o.a. de families Olminkhof, Oude Wolbers en Bartelink heeft ook een link met de familie Mars, o.a. Frans Mars en zijn zoon Frank, van het gelijknamige architectenbureau. Van Frank Mars ontving ik een drietal anekdotes, die wijlen zijn vader Frans vaak heeft verteld en die Frank, in het dialect verwoord, aan mij doorgaf. Hier volgen er twee, waarvan eentje over B. Kamman.

Anekdotes, dee mien vaa mij hef verteald:

De Kreai

Mien opa was koll'nboer; hee har ziene loods bie 'n Pietjesdreai, woar noe 't fietspad van of de Woolderweg noar de Van Heemskerkstroat lig. Doar achter, in 'n hof van zien schoonmoo, Maria van 't Pietje, har hee nen peerdestal. In dee dagen har hee 'n peerd dat altied in ne bös (=op 'n draf) noar boeten hen kwam, as iej de stalduur lösdeedn. Natuurlik was dat leavensgeveurlik. Opa wus zich gin road. Wat mu'w der toch met? Een van de jongs van de Kreai (Boomkamp), onwies starke kearls, doar oet de buurt, den wus 't wa. De Kreai gung nōast de duur van de stal staon, deed de duur lös en daar kwam 't peerd an! De Kreai hōw 't peerd met de blote voest mill'n veur de plet. Klabats boem, doar ha'j 't peerd ligg'n. Het peerd hef't nooit wier doan. Mien vaa hef wa zeg welk'n Kreai dat was, mear dat bin ik kwiet.

Bennad Kamman

Mien moo kwam vrogger wa es bie greunteboer Kamman. (Bernhard Kamman stotterde nogal). Op 'n moal was d'r nen vrouw vuur eer, doar in 'n weenkel. Zee wol 'n poend postelein hebb'n. Dat vond Bern-

hard erg weinig. 'n P p p p poend p p p p postelein?, reup Bennad, da's ja iets vuur 'n ka ka kanariepietje!'

Van Dashorst via 'n Dasbos' naar 'Dasjans'

De omschrijving van de bijnaam 'n Dasbos voor o.a. de familie Nijhof is in de tweede druk enigszins aangepast en verbeterd. Dit op verzoek van Benny Nijhof (oudste zoon van Hendrik van Dasjans); bij hem ging er bij het lezen van het bijnamenboek een wereld van herinnering open. Benny deelde mij het volgende mee:

"Mijn opa, een Nijhof, werd 'Dasjans' genoemd, wat een verkorting van 'Dasbosjans' was. Volgens mijn opa was die naam een verbastering van 'Dasbös' en oorspronkelijk 'Dashöst'. Hoewel hij in Borne geboren is, heeft hij als kind altijd op de Dashorst te Albergen, post Zenderen, bij zijn ouders Gerrit Jan Nijhof en Janna Dashorst gewoond.

Mijn neef Johan Ganzeboom heeft (als informant van de auteur van het boek) een paar zaken door elkaar gehaald. Zijn moeder Johanna Nijhof was de oudste dochter van mijn opa, 'Dasjans' dus. Zij is wel in de gemeente Tubbergen (op de Dashorst?) geboren maar bij het tweede kind woonde opa al in Borne en is toen bij Spanjaard gaan werken. (Ik heb vorenstaande niet van horen zeggen maar heb opa's huwelijksboekje naast mij liggen.) Opa is inderdaad



Bennad Kamman

voor zijn trouwen voerman bij "de Grutter" (Grutterij en Malerij Erven Wed. A. ten Cate) geweest.

Wat betreft Marie Niehof het volgende: Haar vader was, ondanks dat hij Niehof heette, een volle neef van mijn opa (Op het gemeentehuis verprutst). Opa zei nooit Marie van de Bos maar altijd van de Bös".

'De Ruske', afgeleid van het erf Russchenkamp

Gerard Pol, oudste zoon van meubelmaker Hendrik Pol (Ruske Hendrik), mailde mij de volgende corrigerende aanvulling, welke ik nog in de 2^e druk heb kunnen opnemen.

"Met veel genoegen heb ik 'De Melbuuln van Nazareth' gelezen, met name het stukje over 'de Ruske' op pagina 117. ('Ruske Hendrik' was mijn vader). De vermelding dat deze bijnaam van het woord ruskepol komt heb ik in het verleden herhaaldelijk gehoord, maar is echter niet juist.

De bijnaam 'Ruske' is afgeleid van het erf Russchenkamp in Dulder (Saasveld). Op dat erf woonden mijn grootouders ('Ruske Graads' was mijn opa), nadat de familie Russchenkamp daar was vertrokken (midden 19e eeuw).

Omdat er naast mijn grootouders ook een familie Pol woonde (op het erf 'Doller') werd, ter onderscheid, de familie van mijn grootouders 'de Ruske' genoemd. Tot ver in de 20e eeuw was dit in Saasveld nog een gangbare bijnaam.

'De Badboer'

Van de voormalige Bornse huisarts Adriaan Mazel ontving ik het volgende verzoek dat ik hier graag aan de lezers voorleg: *"Misschien is het aardig om nog eens na te gaan bij de Bornekeners in hoeverre de bijnaam van de bouwer en eerste bewoner van mijn huis aan de Prins Bernhardlaan 43 ook een plaats verdient in het boek.*

Het was de heer Mannus Jansen, afkomstig uit Zenderen (Roelvink -de Vrolijke boer- Kottmans Jansen). Toen hij naar Borne verhuisde liet hij een bad op pootjes plaatsen in de badkamer, toen heel ongebruikelijk, zoals ik me heb laten vertellen. Hij kreeg hierdoor de bijnaam 'De Badboer'. Veel patiënten zeiden in de eerste jaren na mijn vestiging in Borne: 'O ja, u woont in het huis van de Badboer'.

'Herman van Braakhoes'

Dankzij de nauwlettende lezer Wim Schabbink uit Hertme bleek er veel meer informatie rond de bijnaam *Herman van Braakhoes* te zijn dan ik eerder binnen kreeg. Graag laat ik u Wim's corrigerende uiteenzetting lezen, waarbij ook nog enkele bijnamen voorbij komen, die ik nog niet eerder hoorde. Ik hoop wel dat u het allemaal kunt volgen.

In "de Melbuuln van Nazareth" geeft u de bijnaam "Herman van Braakhoes" aan. De persoon die u beschrijft is niet (de juiste) Herman Schabbink, maar Hermanus Schabbink, die ook wel "Kolk Herman" genoemd werd. Deze was gehuwd met Johanna Hampsink oftewel Kolk An'ke. Na de dood van Herman Schabbink hertrouwde Johanna Hampsink met Johannes Braakhuis (Braakhoes Jans). Uit het eerdere huwelijk had Johanna Schabbink-Hampsink drie kinderen, n.l. Hermanus (Herman), Geertruida (Truus) en Johanna (Anna). Braakhoes Jans werd dus de stiefvader. Vandaar dat zoon Herman vanaf toen 'Herman van Braakhoes' heette. Truus was getrouwd met Johan Boomkamp ('Hééndek' van de Weerselosestraat) en Anna was getrouwd met Boomkamp (van "de Roskam", Kerkweg). Ik heb het gisteren toevallig nog over de betreffende fout gehad met de kleinzoon van Hermanus Schabbink, n.l. met Herman Schabbink (60 jaar), die ook 'Herman van Braakhoes' wordt genoemd. Hij bevestigde mijn verhaal. Hoe kan immers Hermanus Schabbink, gestorven in 1924, 'Herman van Braakhoes' heten, terwijl 'Braakhoes Jans', pas enkele jaren daarna met de weduwe van Herman Schabbink (Hanna Hampsink, ook wel "de Kolkmeuj" genoemd) in het huwelijk trad. Johan en 'Braakhoes Jans' was de reden dat de naam 'Braakhoes' werd toegevoegd. Hierdoor ging de zoon van Hermanus Schabbink (senior) 'Braakhoes Herman' heten. In de volksmond werd deze 'Braakhoes Herman' ook wel 'Piep-Herman' genoemd omdat je hem nooit zonder pijp in de mond zag. 'Braakhoes Herman' was gehuwd met Leida Boomkamp, ofwel 'Braakhoes Leis'. Overigens Hermanus Schabbink en de 'Kolkmeuj' waren mijn oudoom en oudtante. Onze families gingen vroeger veel met elkaar om.

Wel 't meest hef, is 't minst tevrea.

De handelsweg door Borne

Frans Claas

“Verwondering is het begin van alle wetenschap”, zo leerde ik van mijn gewaardeerde filosofieleraar Pater Martinianus bijna 45 jaar geleden al. Verwondering leidt tot nieuwsgierigheid en de drang naar (meer) kennis over het onderwerp van je verwondering.

Hoe waar deze stelling is werd ik me weer bewust toen mijn vrouw en ik enkele jaren geleden de Lange Afstandswandeling Marskramerpad (Nederlandse deel) / Töddenweg (Duitse deel) liepen, waarvan het traject Deventer – Osnabrück ook bekend staat als Handelsweg. Deze Handelsweg loopt ook door de gemeente Borne en dan vooral over rustige, rustieke weggetjes in het buitengebied. Daar begint de verwondering over het feit, dat zo’n, vroeger toch belangrijke weg, niet door het dorp liep, maar door het buitengebied. Dat roept vragen op over hoe de Handelsweg en in bredere zin de handelswegen ontstaan zijn, wie er gebruik van gemaakt hebben en waarom zo’n weg niet door het dorp liep. Dat zou je toch verwachten met het oog op het handelsdoel (waren aan de man brengen) en de mogelijkheden voor logies en overnachting.



De Hessenweg van Osnabrück naar Deventer.

Ten behoeve van de inzichtelijkheid heb ik er voor gekozen om het onderwerp onder te verdelen in twee artikelen, namelijk één over het ontstaan en de ontwikkeling van handelswegen en het tweede over de vraag wie er gebruik van hebben gemaakt. Het tweede artikel over de gebruikers van de handelswegen en met name de Tödden, de handelaren uit het naburige Duitsland, verschijnt in één van de volgende uitgaven van “Boorn & Boerschop”.

Het ontstaan van de handelswegen

Handel is van alle tijden. Al in de vroegste historie van de mens waren uitwisseling van goederen, waren en kennis onontbeerlijk om te bestaan. Reeds in de oertijd ontstonden door én voor deze uitwisseling sporen en paden, die op hun primitieve wijze de eerste “handelswegen” genoemd kunnen worden. Handel, in welke vorm dan ook, betekende tevens communicatie¹⁾, een elementaire voorwaarde voor ontwikkeling. Handel en communicatie, die in wezen dus twee kanten van dezelfde medaille zijn, hadden dan ook baat bij goede verbindingen.

De Romeinen hebben daarin pionierswerk verricht. Hoewel hun primaire doel natuurlijk was om hun legers zo snel mogelijk te kunnen verplaatsen, waren hun relatief goed aangelegde en onderhouden wegen ook van grote betekenis voor de handelsuitwisseling. Hun manier van wegebouw zette dan ook de maat voor latere wegebouw, die cruciaal zou blijken voor de ontwikkeling van de handel.

In De Lage Landen, in de Romeinse tijd een uitgestrekt, moerassig en ontoegankelijk gebied, legden de Romeinen een paar Limeswegen (grenswegen) aan; de belangrijkste lagen langs de Rijn en de Maas. Behalve dat deze wegen letterlijk uiteindelijk allemaal naar Rome liepen, verbonden zij voor die tijd belangrijke plaatsen met elkaar, zoals Tongeren, Maastricht en Nijmegen, maar ook Keulen, Xanten, Nijmegen, Utrecht en Leiden. Ideaal voor de handel in die tijd.

Een latere zeer belangrijke periode voor de handel is de Hanzetijd, die zo’n vijf eeuwen geduurd heeft, van midden 12^e eeuw tot midden 17^e eeuw. Het Hanzeverbond, een stedenverbond (in Overijssel b.v.

Wat zijn Limeswegen?

De Romeinse Tijd omvatte de periode van 50 v. Chr. – 400 na Chr. Een Limes was een Romeinse grens, die bestond uit een verdedigingslinie van forten (castella) en wachttorens. De meest noordelijke grens van het Romeinse Rijk liep min of meer langs de Rijn (toen Rhenus geheten) en eindigde bij Katwijk aan de Noordzee.

Langs de Limes liepen de zogenoemde Limeswegen, die noodzakelijk waren voor de legerverplaatsingen, het transport en de bevoorrading. Handelaars maakten graag gebruik van deze wegen, want naast het feit, dat ze goed onderhouden werden, stonden zij ook onder voortdurende militaire bescherming. Deze wegen waren dus relatief veilig over grote afstanden. Overigens gold dit ook voor andere belangrijke verbindingswegen in het Romeinse Rijk. Voor de handel dus het neusje van de zalm!

Kampen, Zwolle en Deventer) dat geheel Noord-Europa omvatte, kon bloeien door de verbeterde schepen en de natuurlijke waterwegen als de zeeën en rivieren. Alle belangrijke Hanzesteden lagen dan ook aan het water. Ook over land vond er vervoer plaats, maar gezien de slechte staat van de meeste wegen, ging de voorkeur uit naar vervoer over water.

In het Hanzesysteem kende men de zogeheten principaalsteden en bijsteden. In onze regio waren Deventer en Zutphen principaalsteden. Bijsteden van Deventer waren Almelo, Delden, Diepenheim, Goor, Oldenzaal, Ootmarsum, Rijsen en Hasselt. Bijsteden van Zutphen waren Doesburg, Doetinchem, Groenlo en Lochem. Voor een goed begrip van de ligging van de handelswegen in onze regio is het belangrijk om dit te weten, omdat de connectie tussen deze plaatsen van invloed was op de loop der handelswegen, met name van de Hessenwegen en hun aftakkingen.

De oude handelswegen zijn niet door een centrale overheid aangelegd²⁾, maar ontstaan door de behoefte en het gebruik ervan. Omdat veel land woest, moerassig of anderszins vrijwel onbegaanbaar was, bleven eenmaal ontstane wegen vaak eeuwenlang dezelfde loop hebben.

Een sprekend voorbeeld daarvan zijn de zogenaamde Hessenwegen. Deze wegen zijn vernoemd naar de Hessen, afkomstig uit Duitsland, die sedert vele eeuwen de vrachtvervoerders van Europa waren en deze wegen dus vele honderden jaren gebruikten. In de loop der tijd ontstond er op die manier een handelswegennet, waarvan de Hessenwegen de "hoofdwegen" waren. De meeste wegen liepen van Oost naar West.

De Hessen vervoerden grof aardewerk (zoals 'room-en bötterpötte'), glaswerk ('apothekersflesschen'),

De Hessen waren herkenbaar aan hun karakteristieke verschijning:

"Een Duitse pijp in de mond, hun verkleurde zwarte flaphoed op het hoofd, gekleed in een blauwe kiel (hessenkiel), hoge lederen rijgschoenen aan hun voeten waarvan de dubbele zolen met grote nagels (tatzen) beslagen waren en waarboven grijze linnen slobkousen³⁾".



Hanzestad Osnabrück

zwartzel ('tonnetjes zwart') en textiel, maar ook hout en huiden.

In de Middeleeuwen liepen de voor onze regio belangrijkste handelswegen als volgt:

- Bremen, Lingen, Nordhorn, Ootmarsum, Almelo, Deventer en verder naar Amsterdam
- Hannover, Osnabrück, Steinfurt, Oldenzaal, Delden, Goor, Deventer en door naar Amsterdam.
- Münster, Coesfeld, Vreden, Borculo, Zutphen en via Deventer door naar Amsterdam.

Deze belangrijke Hessenwegen hadden uiteraard ook weer hun vertakkingen en verbindingen. Een voor onze regio heel belangrijke aansluiting was de verbindingsweg van Münster naar Steinfurt, waardoor de handelsweg via Oldenzaal, Delden en Goor van nog grotere betekenis werd.

Bij Oldenzaal was er een aftakking van de hoofdroute, die voor Borne interessant is, namelijk de aftakking naar Almelo (en verder naar Deventer of Zwolle). Deze aftakking liep via Gammelke, Saasveld, Hertme, Weleveld en Zenderen naar Almelo.

Reeds in de Middeleeuwen was er dus een belangrijk handelswegenstelsel, dat ontwikkeld was door enerzijds de behoefte en noodzaak voor het drijven van handel en anderzijds door de landschappelijke (on-)mogelijkheden. Bij het woord "weg" moet er niet gedacht worden aan mooie geplaveide wegen, maar aan paden, die breed genoeg moesten zijn om de Hessenwagens over te laten rijden. De paden werden vaak kapot gereden door de zware wagens, waardoor ze vaak moeilijk begaanbaar waren. Er moesten dan ook flink wat paardenkrachten aan te pas komen om de meestal zwaar beladen wagens



Een Hessenwagen

voort te trekken. Een span met zes paarden was geen uitzondering⁴⁾.

De ontwikkeling van de handelswegen in de 19^e en begin 20^e eeuw

Het belang van goede doorgaande wegen werd al in de 17^e eeuw ingezien. De toenmalige wegen, die meestal onverhard waren, hadden veel te lijden van de zware Hessenkarren, maar ook van de weersomstandigheden. Regen, sneeuw en vorst maakten de wegen soms onbegaanbaar.

In de 17^e eeuw werd dan ook begonnen met de aanleg van trekvaarten, maar ook van zogenoemde trekwegen, die de toenmalige economische centra met elkaar verbonden.

Een belangrijke stap was de interprovinciale samenwerking ten behoeve van een uniforme asbreedte van de trekwegen, die in die eeuw zijn beslag kreeg. Holland, Utrecht, Gelderland, Overijssel, Drenthe, Groningen en Friesland kregen zo een uniforme breedte van het wagenspoor, die vastgesteld werd op 1,28 meter (later in Gelderland en Overijssel teruggebracht naar 1,21 meter).

Het internationale wegtransport hield zich overigens niet aan het Hollandse spoor, omdat de Hessenwagens heel grote afmetingen hadden. Zij hadden een spoorbreedte van 1,73 meter. Deze Hessenwagens werden vaak voortgetrokken door 5 of meer hengsten. Zij brachten goederen uit Centraal-Europa of Italië via Duitsland naar Nederland en België (m.n. Antwerpen). Omdat deze wagens niet over het Hollands spoor konden, bleven zij ook in die tijd en nog lang erna hun eigen wegen volgen.

Qua handelswegen waren er begin 19^e eeuw dus - buiten de waterwegen - de Hessenwegen en de trekwegen. Van deze laatste maakten vooral de post-

wagens⁵⁾ gebruik. Het postverkeer heeft er, meer nog dan de Hessenwegen, voor gezorgd, dat er in het begin van deze eeuw gesproken kon worden over een samenhangend verkeersnet in ons land. Uiteraard werd dit verkeersnet ook gebruikt voor personenvervoer.

In de Franse tijd (1795 – 1813) ontstond er iets van een beheersstructuur voor het wegennet. Tot 1795 waren er in De Nederlanden slechts een paar korte trajecten bestraat, waarvan er geen in onze regio lag. De Fransen, die al eeuwen de toonaangevende wegbestraters van Europa waren en het belang van goede wegen onderkenden⁶⁾, zijn begin 19^e eeuw begonnen met een voorzichtige classificatie van

wegen, waarbij het begrip 'rijksweg' ontstond. Na 1806 kregen steeds meer bestaande belangrijke wegen bestrating en in 1810 begon de aanleg van het rijkswegennet. Dit plan was gebaseerd op twee te onderscheiden wegen, namelijk de wegen van de 1^e klasse en de wegen van de 2^e klasse. De wegen der 1^e klasse waren de zogeheten rijkswegen, de wegen der 2^e klasse waren de provinciale wegen.

Aan het eind van de Franse tijd werd er nog één zogenoemde Route Impériale ontworpen, namelijk de weg Amsterdam-Deventer-Twente-Berlijn. Helaas voor Twente is de uitvoering pas veel later tot stand gekomen en moest Twente dus nog even geduld hebben alvorens er een verharde doorgaande weg zou komen. Dit werd gerealiseerd in 1828, toen de Rijksweg 1⁷⁾ van Amsterdam via Deventer, Hengelo naar Nordhorn (die dus in grote lijnen de oude handelsweg route volgde!) voltooid was.

Qua kanalen is te melden, dat in 1886 het kanaal Almelo – Nordhorn gereed kwam en het Twentekanaal in 1938 geopend werd, althans het gedeelte tussen Zutphen en Enschede. De aftakking naar Almelo liet toen nog 15 jaar op zich wachten; dat was pas in 1953 helemaal klaar.

Tussen 1800 en 1850 werd een dertigtal wetten en besluiten aangenomen, die duidelijkheid brachten over de zeggenschap en het onderhoud van de wegen⁸⁾ alsmede de financiering ervan. Langzamerhand verbeterde daardoor het wegennet en kreeg het vervoer per as een hogere status.

Dat verbetering van het wegennet van Overijssel

en dus ook Twente landelijk geen hoge prioriteit had, kwam vooral doordat de provincie relatief dunbevolkt was. In 1850 woonden er ongeveer 3 miljoen mensen in Nederland, waarvan het merendeel in Holland. Overijssel had in die tijd een bevolkingsdichtheid van gemiddeld 54 bewoners per vierkante kilometer. Bovendien waren de landsgrenzen tot 1839 vaak onduidelijk, hetgeen niet bevorderlijk was voor het onderhoud en aanleg van wegen, laat staan er kostbare bestrating op aan te brengen. Voor de Twentse grens tussen Duitsland en Nederland gold bovendien, dat deze door toentertijd zeer verlaten en woest land liep. Behoudens de paar Hessenwegen, waren er geen of nauwelijks andere wegen in het grensgebied. Het was zeer lang een vrijwel verlaten gebied.

Onder Koning Willem I werden in 1839 (na de Belgische Opstand en vervolgens de afscheiding van België en Luxemburg) de landsgrenzen vastgelegd. Op een paar kleine correcties in de loop der tijd na, komen zij overeen met onze huidige landsgrens. In het tijdperk tussen 1840 en 1914 werd de infrastructuur in het huidige Nederland stevig aangepakt. Vooral de spoor- en tramwegen, benevens de kanalen, werden flink uitgebreid. De eerste spoorweg stamt uit 1839, toen de lijn Haarlem – Amsterdam werd geopend. Twente kreeg zijn eerste spoorwegen tussen 1860 en 1876. Dat waren de lijn Zutphen – Hengelo – Oldenzaal en de aftakkingen hiervan vanuit Hengelo naar Almelo en Enschede. Pas na 1876 werd de lijn Deventer – Almelo aangelegd.

In de 19^e eeuw heeft de infrastructuur zich dus enorm verbeterd. De spoorwegen zorgden voor een grote stimulans in het handelsverkeer, zowel nationaal als internationaal. Het belang van goede verbindingen werd ingezien en de verantwoordelijkheden daarvoor geregeld. Ook de nieuwe wegen met hun bestratingen zorgden voor een positieve stimulans van de handel. Zij hadden niet alleen invloed op de hoeveelheid verkeer, maar vooral ook op de verschijningsvorm ervan; de traditionele open boerenwagens hadden afgedaan en de overdekte wagen, die de voerman en zijn lading tegen de weersomstandigheden beschermde, kwam in zwang.

De marskramer, die eeuwenlang de positie had van belangrijkste nieuwsbron van buiten, verloor deze positie; door de verbeterde infrastructuur kwam steeds meer informatie uit de steden naar het platteland. Andere visies en denkbeelden werden uitgewisseld, culturen veranderden, het gevoel van samenhang der verschillende gewesten nam toe.

Belangrijke handelswegen in Twente

Eeuwenlang speelde TUIANTI, het huidige Twente, geen rol van betekenis in de handel. Pas bij de opkomst van de Hanze begon daar langzaam ver-

andering in te komen. Dat is rond eind 12^e / begin 13^e eeuw. De tot grote bloei komende Hanzesteden, die zoals bekend vooral via het water bereikbaar waren, kregen steeds meer behoefte om ook via land met elkaar verbonden te zijn. In onze regio speelde dat b.v. voor de steden Deventer, Zutphen, Osnabrück en Münster.

Zo ontstonden vanaf de 12e eeuw handelsroutes, die eeuwenlang zouden blijven bestaan. Door Twente liepen een viertal hoofdroutes, te weten :

- vanuit Duitsland via Ootmarsum en Almelo naar Deventer en verder.
- vanuit Duitsland via Oldenzaal, Hengelo, Delden, Goor naar Deventer e.v.
- vanuit Duitsland via Enschede, Boekelo, Beckum, Goor naar Deventer e.v.
- vanuit Duitsland via Wegdam (Hengevelde), Goor naar Deventer e.v.

Op deze vier hoofdroutes reden de zware hessenwagens, die vanwege hun spoorbreedte van 1,73 m. aangewezen waren op brede wegen (=paden). Daarnaast ontstonden er ook andere handelsroutes, waar wagens met een kleinere spoorbreedte over konden reizen. Dit waren belangrijke verbindingswegen.

Hier komt Borne ten tonele, want een drietal van deze verbindingswegen liepen door of vlak langs Borne. Het gaat om de volgende handelswegen :

- De verbindingsweg tussen Oldenzaal en Almelo liep via Gammelke, Saasveld, Hertme, Weleveld en Zenderen.
- De verbindingsweg tussen Ootmarsum en Delden / Goor liep via Saasveld en Borne.
- Last but not least liep de verbindingsweg van Enschede, Hengelo naar Almelo via Borne.

In Twente werden de hessenwegen en de andere belangrijke doorgaande wegen al rond 1600 'Postwegen' genoemd, omdat vanaf het begin van de 17^e eeuw het postvervoer steeds belangrijker werd.

Handelswegen in en rond Borne

De thans nog bestaande 'Oude Postweg' van Gammelke via Saasveld naar Hertme heeft niet voor niets die naam; het is een deel van het oude wegtraject van Oldenzaal naar Almelo. Via Weleveld (waar een tolplaats was) liep de weg naar Zenderen en van daaruit naar Almelo.

Het traject van de weg Ootmarsum – Delden liep tussen Saasveld en Borne ongeveer waar nu de Weerselostraat loopt. In Borne liep het traject langs de Hof te Borne via de Ennekerdijk, langs het Erve Wensink en vervolgens via Buren (erve Groot Buren) regelrecht naar kasteel Twickel.

De postweg van Enschede, Hengelo naar Almelo naderde Borne via de Wegtersweg, waar men via een tol de Marke Senderen, waar Borne toe be-

hoorde, binnenkwam. De naam Wegtersweg (wegter = wachter) duidt erop, dat er een tolplaats was.

Vervolgens liep het traject over de Weelenbrug, boog dan af naar rechts en liep vervolgens langs wat nu het Welemanserf heet naar de Ennekerdijk. Van daaruit ging de weg verder via de Brinkstraat en de Markt de Oude Almelseweg in en bij wat nu Café Platenkamp heet richting Zenderen en verder.

Mevrouw Van Harten – Fransen beschrijft dit traject vanaf de Oude Almelseweg als volgt⁸⁾:

“De Oude Almelseweg kwam uit bij het Erve Wissink. Voorlangs dit erf liep de weg via de Oude Borneeweg en loopt vervolgens links langs Erve Hilbert en rechts langs het Erve Esscher tot de kruising met de Hertmerweg. Daar ging de weg rechtdoor, achter het Carmelklooster, langs de zogenaamde Koekendijk. Deze mondde uit achter hotel “t Loar”. Dan even langs de Almelsestraat en afbuigend bij het Erve Koekenberg richting Almelo”.

Tot slot

Geconcludeerd kan worden, dat de meest belangrijke handelsroutes ten zuiden (Oldenzaal, Hengelo, Delden, Goor) en ten noorden (Ootmarsum, Almelo, Rijssen) van Borne liepen, maar dat er wel een paar belangrijke verbindingswegen via Borne liepen. Borne speelde in de nationale en internationale handel derhalve een zeer bescheiden rol, maar in regionaal opzicht was het wel een belangrijke speler in het veld.

Vanaf 1 januari 1809 liep er b.v. door Borne een georganiseerde postdienst op de route Almelo, Borne, Hengelo, Enschede.

Een aantal jaren later kwam er ook een rechtstreekse postdienst naar Delden (Traject Almelo, Borne, Delden).

Noten

1. Beide termen worden hier benoemd, omdat zij onlosmakelijk met elkaar verbonden zijn. Uitwisseling van kennis, vaardigheden, ontwikkelingen, verhalen, nieuwtjes e.d. zijn essentieel voor elke vorm van ontwikkeling en dus ook voor de ontwikkeling van de handel. Eeuwenlang hadden de trekkende handelaren (denk b.v. aan de rondreizende marskramers) een zeer belangrijke rol in deze uitwisseling. Zij waren vaak de belangrijkste nieuwsbron van buiten.
2. Daar kwam pas verandering in tijdens de Franse tijd.

3. Het is niet precies bekend vanaf welke tijd zij zich uitdosten, maar de karakteristieke stijl bleef bestaan tot het einde van de 19^e eeuw.
4. Overigens moeten we niet vergeten, dat ook waterwegen belangrijke “handelswegen waren”. In het bestek van dit artikel laat ik die echter buiten beschouwing, omdat zij een apart thema vormen. Dat wil niet zeggen dat ze minder belangrijk waren, integendeel zelfs.
5. In de 18^e eeuw diligence genoemd, afgeleid van “diligentia” dat voortvarendheid en vlijt betekent.
6. Denk aan de Routes Impériale oftewel Napoleonswegen.
7. In de 20^e eeuw werd de toen aangelegde autosnelweg Amsterdam - Oldenzaal de A1.
8. Rijkswegen onder verantwoordelijkheid van het rijk, provinciale wegen onder de provincie en gemeentewegen onder de gemeente.
9. Geciteerd uit haar boekje “Landweren, borgen en postwegen”.

Bronnen

- Bos “Atlas van de geschiedenis van Nederland”, uitgegeven door Noordhoff Atlas Producties Groningen.
- Eijnck, A.; Mertens-Westphalen, H.; Kaiser, H.; Saaltink, H.W.; Schonewille, P (eindredactie) “Werken over de grens, 350 jaar geld verdienen in het buitenland”. Uitgegeven in 1993 door het Drents Museum te Assen, Museumdorf Cloppenburg. *Nieder-sächsischen Freilicht-museum*, Westfries Museum Hoorn en het Emslandmuseum in Lingen.
- Harten-Fransen, M.G.E. van “Landweren, Borgen en Postwegen” (Borne 1990)
- Ligtenberg, A. en Spit, N. “Hanze, Tol en Handelswegen”, uitgegeven door Vereniging Het Museum te Winterswijk, het GOLS-station te Winterswijk en Historische Kring Haaksbergen in 2010.
- Molkenboer, J.H. “De Tödden, grondleggers van verschillende textielhandelshuizen en modemagazijnen”. Een artikel uit de Textielhistorische Bijdragen van het Historisch Centrum Overijssel.
- Moormann, J.G.M. Artikel over de kramertaal uit het boek “De geheimtaal”, uitgegeven onder editie van Noline van der Sijs in 2002.
- Scheele, P. “Kroniek van de familie Scheele”, Maas-tricht 2010
- Woud, A. van der “Het lege land. *De ruimtelijke Orde van Nederland 1798-1848*”, uitgegeven door Olympus in november 2010
- www.grensbelevenis.nl
- www.handelsweg.com

Oawerdrieven is ok 'n vak

Johan Kwast

Visserslatien, doar he'j deank ik almoal wal ees van 'heurd. 't Bint vaak mooie verhalen oawer 't visken, dee'j wal met vieftig of meer keurentjes zoolt môt nemmen en dan bi'j nog nich halfweg. Vuural as dee viskerleu alleen op pad bint 'wes, krie'j de weeldste verhalen te heuren. 't Daampt dan alle kaanten op, dat dôt 't.



Biej de visklup "I en O" (Insmieten en Ophalen), könt ze der ok wat van. Vuural, "Eunster Frits" en 't voel oas "Dreugen Toon"; hebt in 't oawerdrieven al lang 'n meestergraad" bereikt. Beare keerls hebt zich 'n klean oald autotootje an'schaft, dan könt zee wieder van hoes, insmieten en ophalen. En . . . de stearke verhalen, dee wôrdt alverdan stearker. 't Opsnien wôrdt noe hoast al as vak beoefend; doar könt de oawerige leden al lang nich mear tegen an. Ik deank, dat ok ieleu 't wal of môt leggen tegen dee twee.

As Frits 'n paar moal daags de hoond oet lôt, löp-e steevaste ok wal effen bij Toon duur de stroat. Zo ok noe wier. Toon is an de stroat met zien autotootje an 't wasken en a'j met luustert kö'j 't volgende latien heuren daampen.

"Zo Frits", de hoond an 't oetloaten?" "Joa, 'k môt vandaag mear wat langer met em roond, want gisteren is-e naa te kot kömme." "Hoo zo dat dan?" "Noe dat za'k oe vetellen." En Frits stek van wal.

"Doar achter Kampen, 'n eandje 'n polder in, môt onmeunig vól vis zitten en hele groten, noa ze zeit. Ik gisteren, met 't autotootje der hen. 's Nachts um drie uur, ik 't berre oet. Rap wat etten kloar'maakt, 't viskegerei in'pakt en um half veer veuren ik vot. Ie doot der nog wel effen oawer, mear doar krie'j dan ok wat vuur. Um good zes uur zit ik der toch mooi röstig an 't water.

Mear 't wol vuur gin nen meter. 'n Helen dag hoaste gin beet'had. 't Leup al tegen veer uur. 't Brood en 't dreenken ha'k al lang op. 'k Deank . . . , 'k smiet nog eenmoal in en dan môt 't mear wier op de kökken

an. Inees . . . niets geet mie'j'n dobber onder. 'k Wil ophalen, mear hoo mear. Iederbod zwemt 'n vis weeld wier vot. 't Môt wal nen onmeunig groten wean. Wal mear as 'n uur bin'k der met an 't wosselen'wes. Eandelijks ha'k em op 't dreuge. En, wat dach ie wa'k der an har zitten? Ie wilt et nich geleuwen, den lesten oeroalen steur woar de leu al joaren vegiews achteran zit. Hee dôt de aarme wied oeteen; mear as twee meter lang, vaste woar! En nen bek, onwies . . . , onwies!" "Zo, zo, den mag der wean", môt ok Toon toegeawen.

Effen is 't stil. Dat heult in, dat der vaak ne loage oawerhen te verwochen is. En joawel . . . , doar keump Toon al oet 'n hook. "Eagenlijk Frits, is dat van oe nog niks bij wat mie'j is oawer kömme." "Noe Toon, loat mear ees heuren dan."

En Toon stek van wal. "Vergangen wekke bin ik, met dit oale autotootje, ok doar den polder in'wes. 't Mos der mear 'n moal van kommen. Der zit vól vis en nich van dee hele kleanen, dat weet ie joa ok wal. Noe good. 's Nachts um drie uur, ik 't berre oet. Rap brood en dreenken kloar'maakt, 't Viskespul der achterin 'smetten en um half veer veuren ik vot. Ie doot der nog wal effen oawer, want 't is lang nich an de duure. Mear loat hen, um good zes uur zit ik der toch mooi röstig an 't water.

Wat der an mankeren, dat wee'k nich mear 't wol den dag vuur gin nen meter. 't Leup al tegen veer uur; 't brood en 't dreanken ha'k al lang op. 'k Deank . . . 'k smiet nog eenmoal in en dan goa'k mear wier op de kökken an. En inees . . . , heel heanig geet mie'j'n dobber onder. 'k Wil ophalen, mear dat geet zomear nich.

Zwoar, zwaor, za'k oe vertellen! En . . . , 't bösselt gils nich tegen dat dôt 't nich, vrömd. Meer as 'n uur bin ik der met an 't wosselen 'wes. Eandelijks ha'k em an de kaante. En, wat dach ie wa'k der an har zitten? Ie wilt et nich geleuwen. Nen peuntgaven Jeep van oet 'n oorlog, en 't ding har 't lech nog an."

Mear Toon, nen Jeep van oet 'n oorlog den 't lech nog an hef, dat kan toch nich, spreenk "eunster Frits" der voort boawen op. Heel efkes is 't wier stil. Dan zeg "Dreugen Toon": "Frits, ik weet et good'e maakt. "As ie nen meter van oewen steur of doot, dan zal ik den Jeep 't lech oet dreaien."

't Blif stil . . . , vuur zo lang as 't doert.

Sergeant Frans Timmerman (1926-1949) Borns slachtoffer van een zinloze koloniale oorlog

Hans Gloerich

Frans Timmerman is de enige dienstplichtige militair uit Borne die is gesneuveld tijdens de Indonesische onafhankelijkheidsoorlog (1947-1949). Hij was sergeant in het 5e Bataljon van het 5e Regiment Infanterie. Van dit bataljon overleefden er 37 de koloniale oorlog in Indonesië niet; 99 militairen raakten ernstig gewond.



Frans Timmerman, geb. Borne 15 november 1926, overl. kampong Serut (Jogjakarta) 22 mei 1949, 23 jaar oud, begr. Semarang (Ereveld Candi) 23 mei 1949. - Collectie Frans Spekschate

Uiterst rechts Frans Timmerman op een foto van oktober 1946 of 1947 samen met zijn ouders Dieks Timmerman en Aleida Timmerman-Mars, zijn zusje Annie en zijn broers Willie (links) en Bertus. - Foto Havo Borne, Collectie Frans Spekschate.

In militaire dienst

Toen Frans Timmerman in 1947 werd opgeroepen voor de militaire dienst, werkte hij als modelmaker bij de Machinefabriek Gebr. Stork & Co in Hengelo. Hij was verloofd en woonde nog bij zijn ouders aan het begin van de Oude Hengeloseweg in Borne.

Omdat het al bijna 87 jaar geleden is dat hij geboren werd, zijn er nog maar weinig tijdgenoten die hem hebben gekend. Voor zo ver bekend heeft hij geen dagboek nagelaten. Eén van zijn dienstkameraden weet nog dat hij rossig haar had en niet zo groot van stuk was. Hij vertelde ook dat Frans onder de dienstplicht uit had kunnen komen. Een ambtenaar bij de gemeentesecretarie van Borne die verantwoordelijk was voor het verzenden van de oproepen voor de militaire dienst, liet Frans doorschemeren dat hij niet in dienst hoefde als hij per se niet wilde. Deze ambtenaar zou hem dan geen oproep sturen. De dienstkamerad vermoedt dat deze 'geste' te maken had met een voorval uit de Tweede Wereldoorlog, waardoor de ambtenaar bij de familie Timmerman in het krijt stond. Hoe dan ook, Frans sloeg het voorstel af. Hij kreeg zijn oproep en ging in dienst.

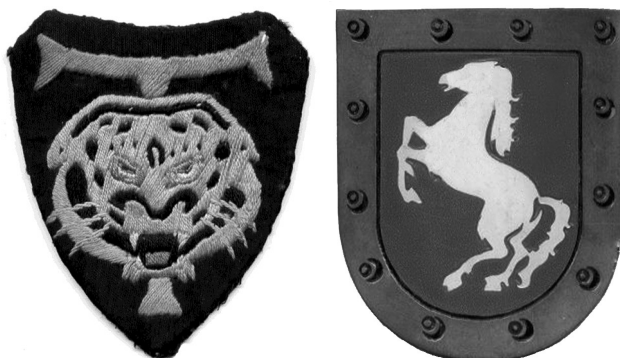
Infanterie

Hij kreeg zijn militaire basisopleiding bij de infanterie ('de zandhazen') en ging vervolgens naar de kaderschool in Weert, waar hij na een pioniersopleiding tot sergeant werd bevorderd. Zijn foto's in het familiealbum laten zien dat hij ook voor kortere of langere tijd in andere kazernes is geweest zoals in Harderwijk, in Bergen op Zoom en in de Kromhoutkazerne in Utrecht. Medio 1947 werd hij overgeplaatst naar de Westenbergkazerne in Schalkhaar bij Deventer om te worden toegevoegd aan het 5e Bataljon van het 5e Regiment Infanterie, afgekort '5-5 RI'.

Pioniers

Frans Timmerman werd opgeleid tot pionier. Pioniers zijn militaire specialisten die zorgen voor de bewegingsvrijheid van de eigen troepen. Ze maken de wegen vrij door het opsporen en ruimen van mijnen en versperringen, ze repareren en leggen wegen aan op de marsroute, ze repareren en leggen bruggen, enzovoorts. Vaak lopen en rijden pioniers vóór de troepen uit om de weg te verkennen. In Indonesië gebruikten ze prikstokken en detectoren voor het opsporen van berm bommen, landmijnen en

trekbommen. Trekbommen waren zware (vliegtuig) bommen die door de vijand tot ontploffing werden gebracht door aan een lang touw te trekken.



De emblemen van de Tigerbrigade en 5-5 RI: de tijger resp. het Twents-Saksische ros.

Het 5e Bataljon van het 5e Regiment Infanterie.

'5-5 RI' is opgericht op 1 juli 1947 in de Westenberg-kazerne in Schalkhaar. Het was samengesteld uit dienstplichtigen met het geboortjaar 1927. Een enkeling, zoals Frans Timmerman, was iets ouder. De meesten van hen waren dus ongeveer 20 jaar oud. 5-5 RI was in Indië één van de ongeveer twintig afdelingen van de zogenoemde Tigerbrigade die bestond uit 3.000 tot 4.000 manschappen.

Een onbezorgde jeugd hadden deze twintigers niet gekend. Ze waren opgegroeid tijdens de beroerde crisisjaren en de Tweede Wereldoorlog. Sommigen moesten onderduiken om te ontkomen aan de *Arbeitseinsatz*. De meesten hadden maar weinig opleiding kunnen genieten.

De mannen van 5-5 RI waren grotendeels afkomstig uit Twente, de Achterhoek en de Liemers. Het bataljonseembleem was een schild met het Twents-Saksische Ros. Ze werden ook wel de Tukkers genoemd, maar dat was vanzelfsprekend niet helemaal correct. Het bataljon kreeg later de geuzennaam 'Pijp-Pijp', naar de manier waarop Indonesiërs 'Vijf-Vijf' uitspreken.

In Schalkhaar kregen de rekruten de gebruikelijke basisopleiding van de infanterie. Daarna volgde eventueel een specialistenopleiding voor chauffeur, pionier, mitrailleur- of mortierschutter, kok, ziekenverpleger of verbindingsman.

De reis naar Nederlands-Indië.

De ruim 750 manschappen van 5-5 RI zijn in de haven van Rotterdam ingescheept op het schip Zuiderkruis. Andere legeronderdelen voegden zich bij hen. De Zuiderkruis was een Amerikaans Liberty-schip dat in 1947 door de Nederlandse regering was

gekocht voor troepentransporten naar Nederlands-Indië, hoewel het hiervoor eigenlijk niet was ingericht. Het verblijf aan boord was dan ook verre van aangenaam voor de soldaten, zo blijkt uit diverse getuigenissen. De mannen van 5-5 RI sliepen dicht op elkaar gepakt in het ruim in hangmatten (standy's) die vier of vijf hoog waren opgehangen. Daar tussen in was nauwelijks ruimte om te lopen. Ook de ventilatie liet zeer te wensen over, terwijl het tijdens de overtocht in de Indische Oceaan zeer heet was.

Op 17 december 1947 vertrok het bataljon na een kort inschepingsverlof uit Rotterdam naar het toen nog zo geheten Nederlands Oost-Indië. In totaal waren er ongeveer 2.000 manschappen aan boord. Na een reis van een maand gingen de manschappen op 16 januari 1948 van boord in Semarang in Midden-Java. Dit gebied zou 2½ jaar lang het werkterrein zijn van het regiment en enkele andere legeronderdelen. Zij kwamen daar aan ruim vijf maanden na de Eerste Politie Actie, codenaam "Operatie Product", die op 5 augustus 1947 was beëindigd.



Een kijkje op de hangmatten in het benauwde ruim van de Zuiderkruis, vier of vijf hoog gestapeld.

De Veiligheidsraad van de Verenigde Naties slaagde erin de strijdende partijen aan tafel te krijgen. In januari 1948 waren er onderhandelingen gaande tussen Nederland en de Republiek Indonesië over de afbakening van de territoria van beide partijen. Nederland hoopte dat de guerrillastrijd zou luwen wanneer de troepen werden gescheiden door duidelijk aangegeven demarcatielijnen, in afwachting van een definitieve oplossing. De onderhandelingen vonden plaats op het Amerikaanse oorlogsschip *Renville* bij Tanjung Priok, de haven van Jakarta.

De Zuiderkruis passeerde de Renville op korte afstand. Soldaten van 5-5 RI die geïnteresseerd waren in de politieke ontwikkeling van die dagen, waren hiervan onder de indruk en meldden in hun dagboeken dat ze het schip hadden zien liggen. Een dag na hun aankomst in Semarang werd het verdrag getekend.

Het operatiegebied in Midden-Java

Het operatiegebied dat het bataljon 5-5 RI kreeg toegewezen was ongeveer 80 km breed en 110 km lang (zie kaartje). Het centrum van het gebied is zeer bergachtig en wordt gedomineerd door de twee actieve vulkanen Merbabu (3.142 m) en Merapi (2.911 m) die dicht bij elkaar liggen. In het noorden is er nog de Ungaran (2.050 m), in het westen de imposante Sumbing (3.320 m). In het gebied liggen een aantal grote tempelcomplexen, waarvan de Borobudur (boeddistisch) en Prambanan (hindoestaans) de bekendste zijn.

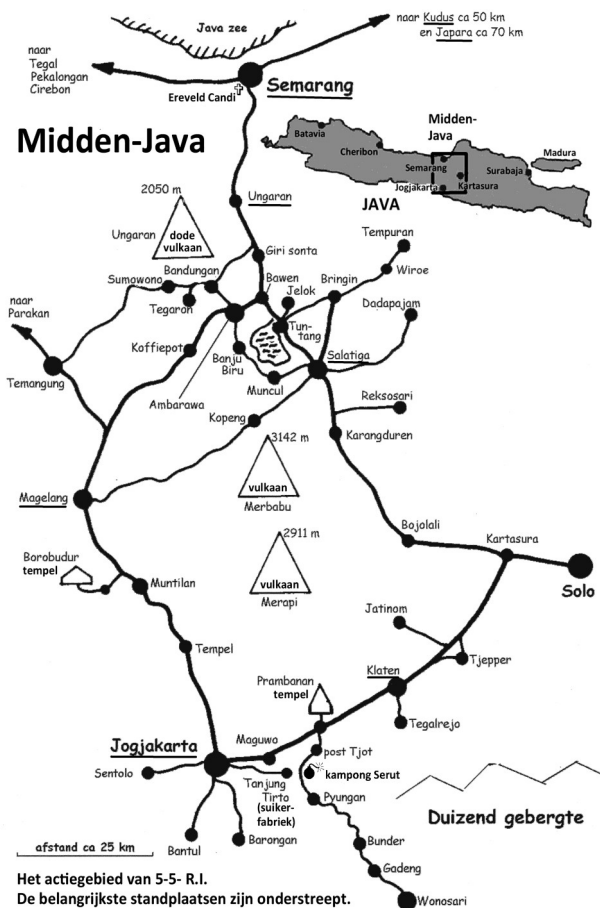
De gebieden aan de voet van de bergen zijn zeer dichtbevolkt. Tot de grotere plaatsen behoorden Se-



16 januari 1948. De haven van Semarang was te klein voor grote schepen als de Zuiderkruis. Daarom moesten de militairen overstappen op een landingsvaartuig dat hen naar de wal bracht. Onder hen was Frans Timmerman. - Collectie Frans Spekschate.



Een deel van de militairen van 5-5 RI werd ondergebracht in dit 'Chinese paleis' in Salatiga.



marang, Jogjakarta, Solo (nu Surakarta), Salatiga en Magelang. Het bergachtige landschap, de tropische natuur en de vreemde cultuur maakten vanzelfsprekend grote indruk op de Oost-Nederlandse jongemannen waarvan velen waarschijnlijk nog weinig van de wereld gezien hadden. Na de ontschepping in Semarang werd het bataljon 5-5 RI direct naar de stad Salatiga overgebracht, waar al enige tijd enkele andere infanteriebataljons gelegerd waren. Salatiga ligt op ongeveer 650 m hoogte, 45 km ten zuiden van Semarang. Op 9 april 1948 kreeg het bataljon de verantwoordelijkheid voor de bezetting van de militaire posten in de plaatsen Kopeng, Karangduren, Setugur, Dadapajam en Reksosari. Op 5 november 1948 werden een aantal posten overgedragen aan het bataljon 411 B.I. en kwamen de 1^e, 2^e en 3^e compagnie in zijn geheel te liggen op Dadapajam, Reksosari en Telogo.

Tweede Politieonele Actie

De onderhandelingen na de Renville-overeenkomst over een definitieve politieke oplossing mislukken. De Nederlandse regering besluit in december 1948 over te gaan tot een groot militair offensief tegen de Republiek Indonesië: de zogenaamde Tweede Politieonele Actie, codenaam "Operatie Kraai". Het doel is de val van de Republikeinse regering in Jogjakarta en de bezetting van de stad.

Al een dag of tien eerder merken de mannen van 5-5 RI in Salatiga dat er een grote operatie aan staat te komen. Op de avond van 9 december is er plotseling een enorme bedrijvigheid losgebroken. De genie is met nieuwe bulldozers en baileybruggen gekomen. De voedsel-, benzine- en munitievoorraden worden aangevuld. Alle materieel moet grondig worden nagekeken en gerepareerd. Er wordt munitie uitgedeeld. De gevechtspakking wordt klaargeemaakt, alle privébezittingen worden op een centraal punt verzameld.

“Het leek of het een complete veldslag zou worden”, schrijft soldaat Wim Buiting van 5-5 RI in zijn dagboek. Zijn gedachten gaan terug naar een jaar geleden: “Toen stonden we ook gepakt en gezakt, maar dan om naar Indië te vertrekken.”

De Tweede Politie Actie begint op 19 december 1948. In de vroege ochtend landen Nederlandse parachutisten op het Republikeinse vliegveld Maguwo bij Jogjakarta. De bewaking wordt snel onschadelijk gemaakt, waarna door de lucht versterkingen kunnen worden aangevoerd. De pioniers van 5-5 RI, onder wie sergeant Frans Timmerman, vliegen samen met de commando's met Dakota's naar Jogjakarta. Binnen enkele uren is Jogjakarta in Nederlandse handen. Aan het begin van de middag worden de Indonesische leiders Sukarno en Hatta en hun staf opgepakt. Sergeant Timmerman is met enkele andere pioniers bij de arrestatie aanwezig.

De hoofdmacht van 5-5 RI vertrekt op 20 december vanuit Salatiga in een lange colonne naar Jogjakarta, waar de pioniers op 21 december met hun bataljon worden herenigd. De volgende dag krijgt 5-5 RI orders om op te marcheren naar Muntilan en Magelang dat al door het KNIL is ingenomen. Het bataljon moet daar de bewaking van de stad van hen overnemen. Op 24 december 1948 verovert 5-5 RI Temanggung en op de eerste kerstdag Parakan.

Onder grote druk van de Veiligheidsraad staakt Nederland de acties op Java op 31 december 1948.

Tijdens de acties stuiten de Nederlandse troepen vaak op hevige tegenstand van het Republikeinse leger (TNI) dat overal bruggen heeft opgeblazen, bermbommen geplaatst en tankvallen aangelegd. Overal zijn sluipschutters. Bovendien wordt de opmars vertraagd omdat de wegen door de zware regenbuien van het moessonseizoen moeilijk begaanbaar zijn geworden. Uiteindelijk zijn wel alle territori-

ale doelen in Midden-Java bereikt, maar het is niet gelukt de TNI de genadeslag toe te brengen. Vanuit zijn schuilplaatsen voert de TNI een guerrilla-oorlog. Op 12 en 13 januari 1949 verhuist 5-5 RI van Temanggung en Parakan naar Jogjakarta om samen met andere legeronderdelen de vrijheidsstrijders uit het gebied ten zuiden van de stad te verdrijven. Het is het begin van een zeer zware periode op de voorposten rond Jogjakarta, zoals in Sentolo, Bantul, Barongan, Karangsemut en andere. Er volgen intensieve patrouilles voor de beveiliging van de wegen naar Jogjakarta. Steeds weer maakt de TNI wegen en bruggen onklaar. Hierdoor is de aanvoer van goederen en post vaak dagenlang onmogelijk.



Een brencarrier is (mogelijk bij Bantul) op een bermbom gelopen waardoor een rupsband zwaar beschadigd is. Links wordt een van de gewonden verzorgd. - Tweede van rechts, naast de brencarrier, staat waarschijnlijk sergeant Frans Timmerman. - Collectie Jan Gaasbeek.

Op 18 maart 1949 wordt 5-5 RI gelegerd ten zuidoosten van Jogjakarta, waar zij zullen blijven tot de evacuatie van de stad en haar omgeving op 29 juni 1949. Acht pioniers, onder hen sergeant Timmerman, zijn ondergebracht in de suikerfabriek Tanjung Tirta, even ten oosten van Jogjakarta.

Patrouille naar Wonosari

Ook in de loop van de maand mei 1949 voert 5-5 RI veel acties uit. Verschillende lange dagen zijn de jongens in het veld om diverse kampongs te zuiveren, maar zonder veel effect. Aan de ene kant worden de vrijheidsstrijders eruit gegooid, aan de andere kant komen ze er weer in. Door gebrek aan mankracht aan Nederlandse kant is het dweilen met de kraan open, zo meldt een oud-strijder in zijn dagboek.

Op 21 mei 1949 zegt sergeant Timmerman tegen de pioniers Dezijn en Gaasbeek dat zij zijn ingedeeld bij de patrouille die de volgende dag naar Wonosari in

het Duizendgebergte (Gunung Saribu) zal gaan. Maar Dezijn hoeft niet mee als Buiting die zaterdagavond vóór 9 uur terug is van verlof in Semarang. Buiting is weliswaar een kwartier te laat terug, maar wil toch graag mee naar Wonosari. Dezijn gaat dus niet mee. Timmerman zet die avond Gaasbeek op wacht als wachtcommandant. Ook hij hoeft de volgende dag niet mee.

De volgende ochtend vroeg, zondag 22 mei, worden in Tanjung Tirta de voertuigen voor de patrouille opgesteld. Vooraan rijdt zoals gebruikelijk een pantservoertuig, 'pantserknots' genoemd, gevolgd door drie brencarriers met mortierschutters en enkele drietonnars met foerage en infanteristen. Als sergeant Timmerman hoort dat kapitein Roering als patrouillecommandant mee zal gaan, besluit hij hetzelfde te doen. Dan zet de kleine colonne militaire voertuigen zich in beweging op weg naar Wonosari, een tocht van ongeveer 40 km. Eerst naar het tempelcomplex van Prambanan, dan langs de post Tjot naar Piyungan aan de voet van het Duizend Gebergte en dan via Bunder en het vliegveldje Gadeng naar Wonosari. Langs de route liggen acht militaire posten, waarvan Post Tjot er één is. ('Tjot' is het Maleise woord voor heuvel.)



De resten van het pantservoertuig na de explosie van een bermbom bij de kampong Serut op 22 mei 1949 waarbij Frans Timmerman en acht van zijn kameraden omkwamen. - Collectie Jan Jansen Venneboer.

Kampong Serut

De patrouille passeert de tempels van Prambanan en de nabijgelegen post Tjot aan de weg naar Piyungan. Rond 8 uur die ochtend nadert de colonne het dorpje (kampong) Serut, ongeveer 6,7 km na de Prambanan. Het valt de ervaren infanteristen op dat het doodstil is. Er werkt zelfs niemand in de rijstvel-



De krater die ontstond door de explosie van de bermbom op 22 mei 1949. - Collectie Jan Jansen Venneboer.

den. "Als het echt stil werd, als je geen vogels meer hoorde en de hele wereld stilstond, dan kon je er donder op zeggen dat er ellende kwam", verklaart een ooggetuige later.

De colonne moet halthouden voor een verdachte plek in de weg. "Volkomen onverwacht barst de hel los. Het geweld van een verschrikkelijke explosie scheurt de stille ochtend aan flarden", beschrijft dezelfde ooggetuige.

De pantserknots wordt door een zware trekbom van 250 kg, die in een duiker onder de weg is verstopt, torenhoog de lucht in geslingerd. Een stortregen van stof, stenen en brokken metaal daalt neer. De gevolgen zijn vreselijk. Van de negen militairen aan boord van de pantserknots zijn er acht op slag dood. Een sergeant van de veldgenie is zwaargewond. De doden zijn kapitein Evert Roering, sergeant Frans Timmerman, korporaal Lambertus Tuenter, soldaat 1^e klasse Johnny Tanke, de soldaten Wim Buiting, Wicher Huisman en Theo Schoonheden, allen van 5-5 RI, en sergeant-majoor Frederik IJspaard van de 5^e Genie Veldcompagnie.

Direct na de explosie wordt het konvooi vanuit het zijterrein door vrijheidsstrijders onder vuur genomen. De militairen uit de andere voertuigen gaan onmiddellijk in dekking en nemen de rand van de kampong Serut onder vuur met mitrailleurs en 3 inch mortieren.

De pantserknots is ondanks zijn gewicht door de geweldige luchtdruk naast de weg in de sawa (een nat rijstveld) terechtgekomen. Op de plaats waar de pantserknots werd getroffen, is een groot gat in de weg geslagen. In het voertuig vinden ze de zwaargewonde sergeant van de veldgenie en de acht doden van 5-5 RI.



De indrukwekkende begrafenis van de negen militairen op het Ereveld Candi bij Semarang op 23 mei 1949. - Collectie Jan Jansen Venneboer.

Pantserknutsen waren rondom goed beschermd door een dik stalen pantser. Het was echter bekend dat de ongepantserde bodemplaats bij dit type voertuig het zwakke punt was. Tegen een bermbom bood de laag zandzakken op de bodem onvoldoende bescherming.

Dan blijkt dat het daar niet bij gebleven is, want de chauffeur van de tweede brencarrier, soldaat Talstra, zit dood achter zijn stuur. Hij is getroffen door een kogel die door de pantserplaat van zijn voertuig is gedrongen.

Vanuit Tanjung Tirta wordt hulp geboden met onder ander pantserwagens. De gewonden wordt direct naar het hospitaal in Jogjakarta gebracht. In de 'periode Wonosari', die duurde van 19 maart tot 25 juni 1949, sneuvelen 14 militairen van 5-5 RI en werden er 4 vermist en 18 gewond.

Begrafenis in Semarang

De negen doden worden al de volgende dag, maandag 23 mei 1949, begraven op de begraafplaats, het Ereveld Candi, in Semarang. Elke kist wordt gedragen door kameraden en er worden talloze bloemenkransen meegevoerd. Bij de indrukwekkende afscheidsplechtigheid gingen de aalmoezenier pater De Witte en de veldprediker ds. Zijlstra voor in gebed. Namens 5-5 RI sprak de kapitein-adjutant jhr. J.A.G. von Schmidt auf Altenstadt een afscheidswoord.

Frans Timmerman herdacht in Borne

Het bericht dat Frans Timmerman was omgekomen, bereikte de nabestaanden pas in de loop van maandag 23 mei 1949. Het weekblad de Borne Courant berichtte op 28 mei: "Maandagavond kwam hier het bericht dat onze plaatsgenoot F. Timmerman, sergeant bij het leger in Indonesië, als gevolg van gevechtshandelingen was overleden. Tragisch is wel



Het bidprentje van Frans Timmerman. -Collectie Jan Gaasbeek.



Het graf van sergeant Frans Timmerman op het Nederlandse Ereveld Candi bij Semarang, waar 752 militairen begraven zijn. - Collectie Frans Spek-schate.

dat hij juist bericht had gezonden, dat hij binnenkort naar huis toe zou komen. Het heeft niet zo mogen zijn."

Op 28 mei werd Frans Timmerman in zijn woonplaats Borne herdacht tijdens een requiemmis, zo lezen we in de Bornse Courant van 4 juni. "Manschappen van het Luchtdeel betrokken de erewacht bij de katafalk." Hierbij waren aanwezig het bestuur van het Katholiek Thuisfront, collega's van de firma Stork, het bestuur van de Band Nederland-Indonesië en verschillende Bornse militairen.



Laatste periode van 5-5 RI in Indië

Op 29 juni 1949 wordt Jogjakarta overdragen aan de TNI. 5-5 RI krijgt nu de verantwoordelijkheid voor de posten rond Klaten, waar de omgeving weer onrustig is. Er breekt opnieuw een periode aan van patrouillelopen, konvooibeveiliging en zuiveringsacties. Ook na het staakt-het-vuren op 10 augustus blijft het nog lange tijd onrustig. In het gebied rond Klaten liggen in de suikerfabrieken nog 85.000 zakken rietsuiker opgeslagen die nog vóór de overdracht van de streek aan de TNI 'in veiligheid' gebracht moeten worden. Het bataljon wordt ingezet voor de beveiliging van de lange colonnes vrachtauto's waarmee de kostbare voorraden naar Semarang worden gereden. Op 15 november is alle suiker afgevoerd. Een dag later moet ook dit gebied worden overgedragen aan de TNI.

Het bataljon wordt nu overgeplaatst naar het gebied rondom Kudus en Japara, 50 km ten noordoosten van Semarang, waar het rustig is. De tijd wordt doorgebracht met patrouillelopen, sporten en ook zwemmen, aangezien Japara aan de Java Zee ligt.

Op 19 december 1949 wordt 5-5 RI gelegerd in Ungaran. Daar hoort men op 27 december met gemengde gevoelens aan dat Nederland de soevereiniteit heeft moeten overdragen aan de Verenigde Staten van Indonesië. Nu begint het lange wachten op vervoer naar huis.

Voordat het bataljon voorgoed Midden-Java gaat verlaten, neemt het op 16 maart 1950 afscheid van de 32 kameraden die op het Ereveld Candi in Semarang liggen. Ook de vijf kameraden die elders zijn begraven worden herdacht. Alle 37 namen worden genoemd. Er wordt een stille tocht gehouden langs de honderden graven van jongemannen waarvan de meesten niet ouder zijn geworden dan 20 tot 23 jaar. Er worden verse bloemen op de graven gelegd. Tot slot klinkt het Wilhelmus. Het is een indrukwekkende en emotionele gebeurtenis.

Vanaf 20 maart wacht het bataljon op zijn repatriëring in Buitenzorg (nu Bogor), 50 km ten zuiden van Jakarta. Op 7 april verlaat 5-5 RI Nederlands-Indië aan boord van het troepentransportschip Nelly. Op 2 mei 1950 worden de mannen van 'Pijp-pijp' in de haven van Rotterdam na bijna tweeënhalf jaar

Het was in Borne de gewoonte dat dienstplichtige militairen na hun terugkeer uit Indië als welkomstgeschenk van hun buurtgenoten een nieuwe fiets kregen. Dat overkomt op deze foto uit 1950 de soldaat Jan Grobben (Grotestraat 186). Hij wordt hier temidden van een grote schare belangstellenden toegesproken door zijn buurman Henk Gloerich, de filiaalchef van de Zijlstra-winkel. Op de achtergrond probeert politieagent Gerards het verkeer te regelen. - Collectie Hans Gloerich.

met hun geliefden herenigd.

In totaal 37 'sobats' (kameraden) kwamen om het leven tijdens de acties. Zij vonden onder de tropenhemel hun laatste rustplaats, de meesten op het ereveld Candi in Semarang.

Het aantal geregistreerde gewonden bedroeg 99.

Stank voor dank

Op enige waardering hoefden de mannen na hun terugkeer in Nederland niet te rekenen. Op een enkele uitzondering na stortten de media zich als hyena's op de "kolonialen". Ze betichtten hen er van zich op grote schaal te buiten te zijn gegaan aan misdaden. Regering en parlement lieten de door hun uitgezonden militairen volkomen in de kou staan, nadat ze voor een paar tientjes soldij per maand jaren lang lijf en leden moesten riskeren voor een bij voorbaat verloren zaak. De militairen deden dit vaak onder miserabele (tropische) omstandigheden zonder voldoende goed voedsel, zeker op de buitenposten. Zo werd er een enorme wissel getrokken op hun psychisch uithoudingsvermogen. Voor een aantal van de mensen bleek die belasting te zwaar. Het "oorlogssyndroom" PTSS was toen nog onbekend.

Monumenten in Nederland en Indonesië

Tijdens de bijna vier jaar durende militaire aanwezigheid van Nederland in Indonesië lieten circa 5.000 Nederlandse militairen het leven, van wie ongeveer de helft door gevechtshandelingen en de overigen ten gevolge van ziekten en ongevallen. Aan Indonesische zijde viel een veelvoud daarvan: naar schatting 150.000. Dat waren zowel slachtoffers van Nederlands militair optreden als van geweld uitgeoefend door de Indonesische nationalisten tegen politieke tegenstanders en vermeende pro-Nederlandse

elementen onder de eigen bevolking.

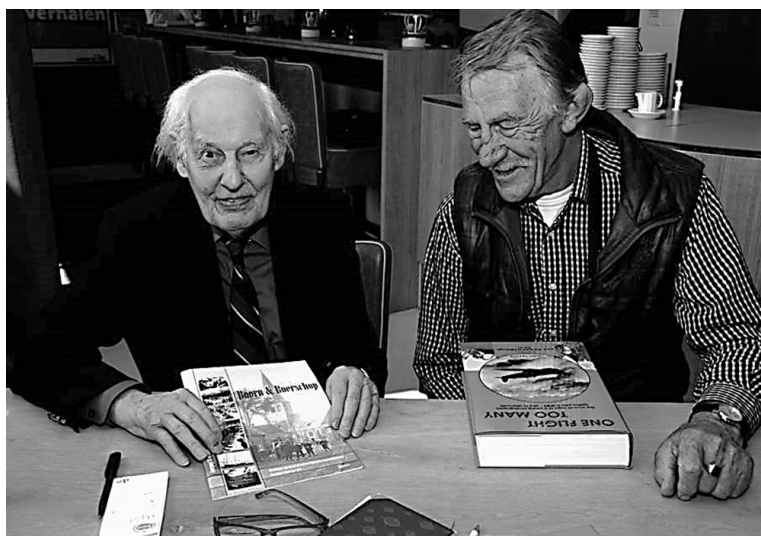
In Nederland zijn twee monumenten opgericht ter nagedachtenis van de militairen die in Indië zijn sneuveld. Ook de naam van sergeant Frans Timmerman is hierop aangebracht. Het ene is het monument van 5-5 RI op het terrein van het Infanterie Museum in de Harskamp. Het andere is het Nationaal Indië-monument 1945-1962 in Roermond. Ook Jogjakarta herdenkt zijn vrijheidsstrijders die daar en in de omgeving in de periode van 19 december 1948 tot 29 juni 1949 om het leven kwamen. Dat gebeurt in het indrukwekkende Monumen Yogya Kembali of 'Monjali' (Monument voor de herovering van Jogjakarta). Er zijn tien diorama's te zien waarop belangrijke momenten in de Indonesische vrijheidstrijd zijn uitgebeeld. Plaquettes vermelden de namen van 420 omgekomen revolutionairen. Ook is er een stillerimte voor de herdenking van alle slachtoffers.

Dankwoord

Dit artikel kon tot stand komen dankzij de welwillende medewerking van een aantal oud-strijders van 5-5 RI. Hennie Bijker te Vriezenveen bracht mij in contact met zijn 'sobats' Jan Jansen Venneboer te Zutphen, Jan Gaasbeek te Beilen, Guus Kroon te Muiden, Jan van der Vegt te Delden en Jan van Dijk te Enschede. Ik dank allen voor hun bereidheid informatie met mij te delen in de vorm van gesprekken, fotomateriaal, dagboeken en/of herinneringsboeken. Ondanks hun respectabele leeftijd van ruim 85 jaar zijn hun persoonlijke herinneringen in 'Indië' nog steeds in het geheugen gegrift. Frans Spekschate te Borne dank ik voor zijn toestemming voor het gebruik van de foto's van zijn oom Frans die hij via zijn moeder Annie Spekschate-Timmerman heeft geërfd.

Bronnen

- Bijker, Hennie te Vriezenveen - gesprekken en contacten.
- Bijker, Hennie, e.a. - *5-5 R.I., Terugblik bij het 65 jarig bestaan*,
- *1947-2012*, Stichting Veteranen 5-5 R.I.
- Bornse Courant, nrs. 28-05-1949 en 04-06-1949, Gemeentearchief Borne (Anja Tanke).
- Dijk, Jan van - *Belevenissen van een mortierist van 5-5 RI (Twentse Bataljon)*, in *Sobat* (april 2012).
- Dijk, Jan van, te Enschede - gesprekken.
- Gaasbeek, Jan, te Beilen- gesprekken en fotomateriaal.
- Jansen Venneboer, Jan, te Zutphen - gesprekken en fotomateriaal.
- Kroon jr., A.H.C. (Guus) te Muiden - gesprekken en fotomateriaal.
- Kroon sr., A.H.C. (Guus) te Muiden - gesprekken.
- Kroon sr., A.H.C. (Guus) - *Herinneringen aan mijn diensttijd October 1946 - Juli 1950*, dagboek en gesprekken.
- Blankhart, A.T.M. (voorwoord) - *Awas, Pijp-Pijp Datang! - Gedenkboek geschreven door en voor de manschappen van 5-5 R.I.*, Deventer (1950).
- Spekschate, Frans, te Borne - fotomateriaal.
- Vegt, Jan van der - *Daar woonde mijn huis en daar sloep mijn bed - Het verhaal over mijn diensttijd in Indië (1947 t/m 1950)*, derde druk, eigen uitgave.
- Wikipedia, lemma's Politionele acties.
- www.defensie.nl/landmacht/cultureel/.../eerste_politionele_actie.
- www.defensie.nl/landmacht/cultureel/.../tweede_politionele_actie.
- www.muideninfo.nl/desluz/guus040224.html (Guus Kroon jr. te Muiden).



Oud-redacteur Jan Deckwitz in gesprek met Jimmy Taylor. De heren hebben veel belangstelling voor elkaars werk. Jan heeft, zoals u in het vorige nummer hebt kunnen lezen, een recensie geschreven over het kloekke boek van Jimmy. Op de volgende pagina's treft u twee boekrecensies aan, wederom geschreven door Jan Deckwitz.
Foto: Dirk de Graaf

Boekennieuws

Jan F. Deckwitz

Het Dijkhuis: bejaardenhuis Borne 40 jaar in woord en beeld

Auteurs: T. van der Ploeg, R. Eenkhoorn en I. van der Veen

Uitgever: TriviumMeulenbeltZorg

Wie kent het Dijkhuis niet? Bijna 40 jaar is dit verzorgingshuis in Borne voor ouderen bijna beeldbe-palend, zeker nadat enkele jaren terug er een totaal nieuw gebouw voor de ouderen is verschenen. On-langs heeft de achterliggende stichting en beheerder TriviumMeulenbeltZorg een boek laten verschijnen waarmee de historische ontwikkeling van het bejaardenhuis in Borne is vastgelegd. Aanleiding tot het schrijven van de geschiedenis is het 40-jarig bestaan van de stichting.

Het is een zeer overzichtelijk en degelijk boek geworden, zowel inhoudelijk als qua layout. Uiteraard is het boek rijkelijk voorzien van foto's en kopieën van documenten.

Na het gebruikelijke voorwoord wordt aandacht besteed aan de "grote man" die aan de basis heeft gestaan bij de totstandkoming van het bejaardenhuis, schoolmeester en bestuurder Johan Dijkhuis. Een goed initiatief, want er wordt veel over deze bijzondere man gesproken maar er is weinig over hem vastgelegd. Ook zijn zoon Jos Dijkhuis blikt terug met herinneringen aan zijn vader.

In het boek worden vervolgens verschillende perioden onderscheiden. Het eerste hoofdstuk gaat over plannen maken en geld zoeken. Bij de plannen behoort ook het onderzoek naar een geschikte locatie voor het bejaardenhuis: dit wordt uiteindelijk de Bekenhorst.

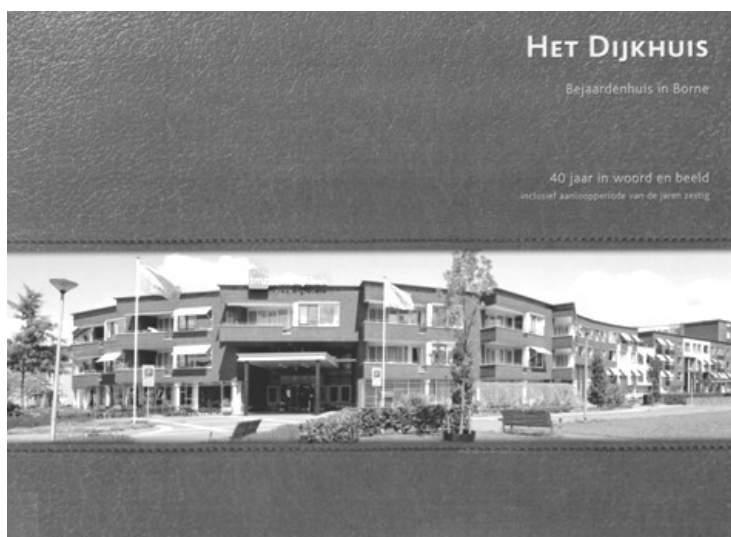
Overzichtelijk worden de verschillende onderwerpen van de voorbereiding benoemd en beschreven. Vervolgens komen op gelijke wijze het bouwplan, de architect, de zoektocht naar geld en de inschrijving van potentiële bewoners aan de orde.

In het volgende hoofdstuk wordt de naamgeving en de bouw van het bejaardenhuis beschreven: het betreft de periode 1967 – 1970.

Terwijl de bouw van het bejaardenhuis vordert, wordt nagedacht over de inrichting en het toekomstig personeel: maar ook over de inrichting en taakomschrijving van het personeel komt aan de orde. En passant wordt gedacht aan de bouw van een aantal aanleunwoningen. Deze worden in later instantie ook

gerealiseerd.

In 1971 wordt het gebouw geopend en dan trekken ook de eerste bewoners hier in. Een moeizaam jaar volgt waarbij kinderziektes naar voren komen. Over het geheel genomen zijn "de oudjes" zeer tevreden met het nieuwe woonoord.



Jubilea worden gememoriseerd maar ook de veranderende visie op de zorg. Het gebouw staat er slechts tien jaar wanneer men zich afvraagt of er een grondige verbouwing moet plaats vinden, danwel tot nieuwbouw moet worden overgaan. Hoe hierover werd gedacht, vindt u allemaal terug in het boek.

In elk hoofdstuk komen ook personen aan de orde die betrokken waren bij de verschillende activiteiten. Het zijn er teveel om hier te benoemen.

Tot slot worden de verschillende fusies met St. Theresia, het P.C. Borsthuis, Trivium en uiteindelijk ook met MeulenbeltZorg beschreven. Het is een voortdurende zorg om zo efficiënt mogelijk de organisatie te runnen en de bewoners goed te verzorgen.

Al met al is het een lezenswaardig boek geworden waarmee een goed inzicht wordt gegeven over de 40-jarige periode van het bestaan van het aanvankelijke bejaardentehuis, later het verzorgingstehuis.

Ontduiken en onderduiken verhalen van joden in Borne

Auteurs: Annette Evertzen en Stevine Groenen

ISBN: 978-90-810747-5-9

Uitgever: Stichting Verborgene Geschiedenis

In dit boek worden de lotgevallen van een aantal

joodse inwoners van Borne tijdens de Tweede Wereldoorlog beschreven. Zij zochten en vonden manieren om aan de verordeningen en deportaties van de Duitse bezetter te ontkomen. Een aantal bereidde zich vroeger of later voor op een onderduik. Ze kregen, soms totaal onverwacht, hulp en doken onder. Anderen ontdoken via eigen wegen de maatregelen van de nazi's en werden daarbij gesteund door het verzet.

Het boek is gebaseerd op archiefonderzoek en interviews met betrokkenen of nabestaanden. De laatste stelden de auteurs niet eerder gepubliceerd materiaal, foto's, brieven en documenten ter beschikking.

Met het verkregen materiaal hebben de auteurs een overzichtelijk boek samengesteld en getracht inzicht te geven in de wijze waarop de hulpverleners en hulpzoekenden met elkaar omgingen, tegen welke problemen men aanliep en hoe in sommige gevallen verraad werd gepleegd.

Het voorwoord is geschreven door Jo de Leeuw, een overlevende. Het is duidelijk dat de schrijver zeer betrokken is bij het onderwerp en relativerend zijn visie geeft op het gebeurde in de oorlogsjaren.

In de hierna volgende inleiding geven de auteurs een goed beeld van wat het betekende een onderduiker te zijn, de gevaren die er waren om aan de lastgeving van de bezetter te ontkomen maar ook om aan de regels die hulpverleners stelden te voldoen. Spanningen bleven niet uit en soms moest er met gevaar voor eigen leven worden ingegrepen. De auteurs beseffen dat ze niet aan alle gevallen, die in en rondom Borne aan de orde zijn geweest, kunnen beschrijven omdat er gewoon onvoldoende informatie beschikbaar is.

In het volgende hoofdstuk zijn drie interviews aan de orde, twee vanuit het standpunt van de hulpverleners Andries Koehorst en Gerrit Leushuis en één vanuit het standpunt van een hulpvrager: Anna Samuel. De hulpverleners wonen met

hun gezin in het dorp aan de Morseldijk en dienen zo min mogelijk aandacht te trekken. Laten we wel zijn, in een dorpsomgeving waar iedereen elkaar kent, zijn er weinig geheimen. Als dit soms niet lukt moet er met de nodige aandacht en spanningen actie worden ondernomen.

Het derde hoofdstuk geeft de beleving van de familie De Leeuw. Jo de Leeuw blikt terug en weet met een afstandelijke maar ook betrokken beleving zijn relaas goed te schetsen. Als klein kind wordt hij geconfronteerd met twee moeders. Met beiden heeft hij een goede band kunnen houden.

Een geheel andere situatie is die op de boerderij "De Pan" van de familie Juninck in marke Dulder. Hier worden niet alleen joden ondergebracht maar ook mensen uit het verzet, de hulpverleners. Soms waren er momenten dat hier wel zes of zeven onderduikers zaten. Wat dit aan spanning levert wordt goed beschreven. Ook de achtergrond van de onderduikers komt goed uit de verf.

Op gelijke wijze wordt in volgende hoofdstukken verschillende situaties beschreven over bekende joden in Borne. Steeds is het op de loer liggende verraad op de achtergrond aanwezig. Welke beslissing er in elk geval ook genomen wordt, elke keer zijn de gevolgen van ontdekking desastreus. Boer Juninck moet zijn medeleven en hulpverlening bekopen met een jaar gevangenisstraf in Vught.

Als lezer van het boek wordt je geconfronteerd met betrokkenen en hun namen. Omdat er veelal geen directe relaties is tussen genoemde personen mis je een samenhang. Je leest elk hoofdstuk meerdere malen om die relatie te vinden.

Toch krijg je een goed beeld wat hier in Twente gebeurde, zowel vanuit de situatie van de onderduikers, vooral de joden, maar ook vanuit die van de hulpverleners.

Het is goed dat dit boek is geschreven. Zoveel jaren na het gebeurde word je weer eens op de feiten van toen gewezen en denk je: **dit mag nooit meer gebeuren!**



Van de bestuurstafel

Bertie Velthuis

Als vereniging zitten we niet stil. Dat is de afgelopen periode wel weer gebleken, gezien activiteiten waar we present waren. En als u deze pagina heeft gelezen, staan er vast wat extra notities in uw agenda, zoals een bezoekje aan de expositie aan de Oale Schöp of meedoen aan de activiteiten van de open monumentendag.

Borne op zijn Best

Op zondag 21 april nam onze vereniging deel aan de manifestatie "Borne op zijn Best". De tentoonstelling "Leven met graan en creatief met stro" werd door de voorzitter geopend.

In de Oale Schöp is door onze vrijwilligersgroep een diorama van een boerderij met erf en landbouwgrond gemaakt. Hier is te zien hoe graan wordt verbouwd, wordt geogst en welke producten er van gemaakt worden. Het open gewerkte schaalmodel van een Twentse boerderij, vervaardigd voor de heer T. Boswerger, is een echte blikvanger.

Ook is een prachtige collectie van gevlochten ornamenten van stro en de symboliek hiervan te zien. Deze zijn gemaakt door mevr. Renny Tijl. Bij de Oale Schöp werd door een groepje 'vleugelkeerl's' uit Bornebroek een demonstratie dorsen van stro gegeven.

In het najaar wordt aan de expositie het "Twentse kwartiertje", een lesprogramma voor de basisschooljeugd, gekoppeld.

De expositie is tot 28 september op woensdag en zaterdag van 14.00 tot 17.00 uur te bewonderen.

Voor de Oale Schöp werden onze boeken verkocht en is meer bekendheid aan onze vereniging gegeven.

Deelname aan MijnStadMijnDorp?

Op dinsdag 28 mei heeft er tussen het H.C.O. (Historisch Centrum Overijssel), vrijwilligers van het H.I.P. (Historisch Informatie Punt) en enkele leden van het bestuur overleg plaats gevonden omtrent de vraag of het mogelijk en gewenst is dat onze vereniging gaat deelnemen aan deze historische informatie site. Een besluit is hierover nog niet genomen.

Belangrijke data

Op zaterdag 14 mei a.s. is de Open Monumentendag met het thema "Macht en Pracht".

De ledenavonden zijn definitief vastgesteld op 23 oktober, 28 november, 8 januari, 26 februari, 20 maart en 23 april.

Op 21 september a.s. is er, bij voldoende deelname, een tweede excursie naar Papenburg.



Nieuwe leden

Sedert de laatste *Boorn & Boerschop*, begroeten we de volgende nieuwe leden:

Mw. S. Groenen en de heren B. Hendriks, J. Knuif, H. Veldhof, M. Rauwers, dhr. en mw. Geerdink, dhr. en mw. E. Nijdam, dhr. en mw. Waanders, allen te Borne. Mw. P. Evers te Frankrijk, de heer de Leeuw te Delden, de heer J. Knuif te Venray en dhr. en mw. J. Simonetti te Hengelo.

Uiteraard wensen wij allen veel plezier bij of met onze vereniging.

Van links naar rechts: Bertie Velthuis, Anja Tanke, Jan Hassels Mönning en Frans Nijkamp bij de boekentafel van onze vereniging tijdens Borne op zijn best.

Foto: Dirk de Graaf

Excursie naar de Meyer Werft Papenburg, Duitsland

Ria Blödtner-Leushuis

Het was koud die zaterdag 1 juni j.l. Maar desalniettemin gingen wij goed gezind op weg naar Papenburg met 62 deelnemers. Om 8.15 verzamelden wij ons bij het station aan de Parallelweg in Borne. Er was een deelneemster niet aanwezig, maar ik heb haar gebeld. Ze bleek zich met de vertrektijd vergist te hebben. Maar geen nood, wij hebben haar opgepikt bij de supermarkt Huls van de Nieuwboer wat op onze weg lag richting de snelweg. Om 8.30 uur konden we vertrekken.

De reis verliep geheel volgens programma. In de bus stel ik mij even voor, voor de mensen die mij misschien niet kennen, en heet ieder van harte welkom. De deelnemers worden ingelicht dat door omstandigheden er maar een reisleidster is. Daarom werd door mij gevraagd, ook omdat alles zeer strak gepland was, een beetje op te letten en tijdig weer bij de bus te verschijnen. Een keertje lukte dat niet!

Rijdend door het bijzondere, deels nog onontgonnen Duits veengebied komen wij om 10.15 op ons koffieadres in Papenburg aan. In Café restaurant Mozart werden we ontvangen met "Kaffee und Bratapfelkuchen und Sahne".

Na de koffie rijden wij naar de Meyer Werft, waar we ons om 11.45 moesten melden. Het was die dag druk op de werf. Na een wachttijd van 10 minuten konden wij naar binnen. Wij werden in 2 groepen verdeeld. Iedere groep wordt door een deskundige (grappige) gids door het bedrijf geleid.

Er werd eerst een film vertoond over de geschiedenis van de Meyer Werft. Daarna liepen wij door een soort museum, waar allerlei schaalmodellen uit de lange geschiedenis van de Meyer Werft waren te bewonderen, met uitleg van de gids. Vervolgens kwamen we in het immens grote droogdok van de werf. Hier is alles groot, groter en grootst. Er worden jaarlijks drie, tot wel 300 m lange, cruiseschepen gebouwd. De productie van deze schepen gebeurt geheel in eigen beheer. De schepen worden samengesteld uit vooraf gemaakte bouwblokken. Deze blokken worden in het droogdok samengebracht. De logistiek, die hiervoor is vereist en de noodzakelijke maatvastheid van de verschillende onderdelen wordt bereikt d.m.v. de modernste computertechnieken. De suites met de meubels worden kant en klaar geleverd en aan de zijkant in de cabines geschoven. De werf heeft 2500 werknemers en een groot aantal werknemers via toeleveranciers.

De Meyer Werft bestaat sinds 1795 en is nog steeds een familiebedrijf, waar nog steeds een Meyer de scepter zwaait.

Om 14.30 werden we weer verwacht in "ons" restaurant waar een driegang menu op ons wachtte. Onze deelnemers konden kiezen tussen vis of vlees. Vooraf een soep, die de meeste van ons nog niet

kenden: aardappelsoep. Het eten werd geserveerd met een glaasje wijn of fris. Het toetje ontbrak ook niet.

Na het diner reden wij naar de Alte Werft waar wij in moesten schepen voor de rondvaart door de haven van Papenburg, gelegen aan de rivier de Ems. De Ems is een betrekkelijk kleine rivier. Er zijn allerlei maatregelen nodig om de gebouwde zeereuzen via deze rivier naar open water te leiden.

Helaas hadden we het niet getroffen met het weer. Er stond namelijk een zeer sterke noordelijke wind, die in dit rivierlandschap op de rondvaartboot vrij spel had. Gelukkig was er beperkt aantal plaatsen binnen, maar de kanjers onder ons vonden het niet erg buiten op het dek.



Ondanks de strakke planning liep alles toch een beetje uit. Om 17.45 vertrokken wij weer richting Borne. Onderweg nam Wil van Goethem-Wegter het woord en bedankte mij voor de fijne excursie en vertelde nog het een en ander. Ik heb de microfoon overgenomen en de mensen medegedeeld dat ik de activiteitencommissie verlaat, zodra ik in Borne uit de bus stap. Om 19.15 uur waren we weer bij het station in Borne. Buschauffeur Ben Brok heeft het deze dag goed gedaan.

Langs deze weg wil ik Wil bedanken voor de lieve woordjes, Jeannette en Klaus, mijn man, voor de goede ondersteuning van deze excursie.

Nog leverbare uitgaven

<u>Titel:</u>	<u>Prijs:</u>
Periodiek <i>Boorn & Boerschop</i> (diverse nummers)	€ 4,-
Rond Horst en Hof te Borne (1981)	€ 4,-
Borne, historie en volksverhalen (1987)	€ 4,-
Kiek toch 's, beeldkroniek van Borne (1988)	€ 10,-
Landweren, Borgen & Postwegen (1990)	€ 4,-
Veertig jaar later, jubileumuitgave (2002)	€ 4,-
Grenswisten rond de gemeente Borne	€ 4,-
Grepen uit de historie van Borne	€ 4,-
Och ewig is so lang (2003)	€ 15,-
Kadastrale atlas 1832 Borne / Weerselo, boek incl kaartenmap (2005)	€ 15,-
De hof te Borne (2 ^e druk 2006)	€ 10,-
Van Nazareth tot Nazareth (2009)	€ 8,-
Van Borghende tot Borne (2009)	€ 12,-
Een bijzonder energiek ondernemer (2009)	€ 15,-
Canon van Borne (2011)	€ 13,-
Gerard Potcamp (2011)	€ 20,-
Borne bij de tijd (2012)	€ 10,-
De melbuul'n van Nazareth (2012)	€ 12,50
Ontduiken en onderduiken (2013)	€ 19,50

Leden krijgen 10% korting. Prijzen zijn exclusief eventuele verzendkosten. Genoemde uitgaven zijn verkrijgbaar bij: Mevr. R. Blödtner, C. Hilbrinkstraat 56 te Borne, tel. 074 - 2668908. Enkele uitgaven zijn ook verkrijgbaar bij de plaatselijke boekhandel.



**Voor uw taxatie
van
onroerend goed**

in verband met boedelscheiding,
suksessie - verkoop.

Tevens onteigeningsdeskundige en
boerderijen bemiddeling.

J.F.M. Hassels Mönning
makelaar en beëdigd taxateur
Lid Agrarische Sectie

Watertorenstr. 14 - Borne - Tel. 074-661581

**Honderd jaar
ervaring in drukwerk**



HASSINK DRUKKERS HAAKSBERGEN

Handelsstraat 1 - 7482 GW Haaksbergen
Postbus 177 - 7480 AD Haaksbergen
Telefoon (053) 572 17 77 - Telefax (053) 572 62 75
E-mail hdh@hassink.nl